

**Debreceni Egyetem
Informatikai Kar**

A Vasárnapi Újság (1854-1921) története

Témavezető:
Dr. Bényei Miklós
egyetemi docens

Készítette:
Orosz Noémi
informatikus könyvtáros

Debrecen
2009.

Tartalomjegyzék

Bevezetés	4
1. Sajtótörténeti előzmények	6
2. A kezdeti évek	9
2.1. A Vasárnapi Újság indulása	9
2.2. A kiadói program	11
3. A szerkesztőség	14
4. A főszerkesztők	20
4.1. Pákh Albert	20
4.1.1. Életútja	20
4.1.1. Szerkesztői tevékenysége	21
4.2. Nagy Miklós	23
4.2.1. Életútja	23
4.2.2. Szerkesztői tevékenysége	23
4.3. Hoitsy Pál	26
4.3.1. Életútja	26
4.3.2. Szerkesztői tevékenysége	26
5. Tipográfia	29
5.1. Illusztrálás	29
5.1.1. Fametszés	29
5.1.2. Réz- és egyéb metszetek	30
5.1.3. Fénykép alapján készült képek	30
5.2. Címfej	31
5.3. A lap szerkezete	32
6. Rovatok	33
7. Melléklapok	37
Összegzés	38
Irodalomjegyzék	41
Függelék	43
Köszönetnyilvánítás	54

Bevezetés

Szakedolgozatom témájaként a *Vasárnapi Ujság* című folyóirat történetének ismertetését választottam. A témaválasztásban a magyar irodalom és a 19. századi magyar történelem iránti érdeklődésem volt döntő, és bár kevés információval rendelkeztem a kiválasztott lapról, azt mindenesetre tudtam, hogy egy illusztrált, rendkívül színes hetilap átfogó történetének megírása izgalmas feladat lehet.

A dolgozat szerkezeti felépítése nem kronologikus. A lapról korábban megjelent tanulmányokkal ellentétben, amelyek kizárólag a lap életének egy-egy szakaszát, alkotóját, illusztrációinak szerepét vagy művelődéstörténeti hatásait ismertetik, én annak egy átfogó, a lehető legtöbb szempontra kiterjedő bemutatására vállalkoztam a lap indulásától a megszűnéséig.

A *Vasárnapi Ujság* hatvannyolc évfolyamos történetével, illusztrációs megoldásaival egyedülálló a magyar képes hetilapok sorában, enciklopédiai típusa miatt pedig sok szempontú vizsgálódást tesz lehetővé. Külön fejezetekben kívánom ismertetni a három főszerkesztő életrajzát, munkásságát, akik közös elgondolások, szerkesztési elvek alapján végezték munkájukat, egyéniségük mégis elhatárolja egymástól a három időszakot. Részletesen be kívánom mutatni a szerkesztőség összetételét, a kiadói programot, az egyes rovatokat és a mellékleteket. A *Vasárnapi Ujság* különleges a korabeli illusztrációs technikák alkalmazása szempontjából is, így azok ismertetését is fontosnak tartottam. Szeretnék rámutatni a lap életének sajtótörténeti vonatkozásaira, művelődéstörténeti jelentőségére, a dolgozatot záró Összegzésben.

A dolgozatom megírásakor elsősorban a *Vasárnapi Ujság* cikkeit használtam forrásként, emellett a további források felkutatására az Irodalomjegyzékben közölt sajtótörténeti bibliográfiát vettem alapul. Sajnos, a *Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtárában* sajnos nem található meg hiánytalanul a lap mind a hatvannyolc évfolyama, de *Országos Széchényi Könyvtár* által működtetett *Elektronikus Periodika Archívum az Arcanum Adatbázis Kft.* a digitalizált példányokat az interneten is elérhetővé tette. Az OCR (Optical Character Recognition) technológiának köszönhetően a digitalizált példányok tartalma másolhatóvá vált, az állomány azonban csak 1900-ig teljes. A Kft. által Blu-ray lemezen kiadott kiadvány az összes évfolyamot tartalmazza, a teljes szövegben lehetséges keresni, a navigációt az eredeti évfolyamok tartalomjegyzékéből álló könyvjelzők segítik.

A dolgozat terjedelme nem teszi lehetővé az összes, általam érdekesnek és fontosnak tartott momentum részletezését, de igyekeztem legalább vázlatosan felsorolni azokat. A kutatást rendkívül szórakoztatónak és izgalmasnak találtam, annak ellenére, hogy a korabeli források megtalálása az egyetemi könyvtár állománya alapján nem minden esetben volt lehetséges.

1. Sajtótörténeti előzmények

A hazai sajtó kezdete a felvilágosodás koráig vezethető vissza, a szabálytalan időközönként megjelenő nyomtatott újságlevelekig, majd fokozatosan jelentek meg, előbb kizárólag latin nyelvű, aztán magyar nyelvű hírlapok és oktatási célra szánt lapok. Egyedül a politikai hírek továbbá forradalmi- és haditudósítások szolgáltak témául az olvasóközönség számára. A franciaországi események hatására a különböző politikai nézetek, álláspontok erősödni kezdtek, így *I. Ferenc* uralkodásával az időszaki sajtó cenzúrája megszigorodott, s a lapok kénytelenek voltak visszatérni a száraz hírközléshez.¹ A politikai tartalom enyhítésére jöttek létre a melléklapok, főként irodalmi, kulturális témákban, ezekben már a felvilágosodás-kori törekvések is helyet kaptak. Egyre több önálló lap indult újtára és mind a célközönséget, mind a tartalmat tekintve egyre differenciáltabb lett a sajtó kínálata.

A reformkor megélénkülő függetlenedési és polgári törekvései a cenzúra elleni harcot is felerősítették, megnőtt az igény a politikai lapok iránt, s a sajtószabadság a forradalom egyik leggyakrabban hangoztatott jelszavává vált. A fejlődést több eszmei irányzat egyidejűleg befolyásolta. Ilyen volt a liberalizmus, a nacionalizmus, az előbbi a szabadságjogot érvényesítésére törekedett, míg az utóbbi a nemzetiségek öntudatának fokozódását segítette. Mindkét ideológiára hatással volt az a tény, hogy a polgárosodás alapjául szolgáló társadalmi réteg a középbirtokos nemesség volt. A nemzeti irodalom a nemzetté válást egyre több eszközzel segítette, s egységként kezelte a nemesi és jobbágy réteget. E törekvések ötvözték a tradíciók követését és nyitást az egyetemes eszmék irányába. A sajtó korlátozására hozott rendelkezések a 18. század végétől egyre inkább érvényesültek a gyakorlatban, a sajtószabadságért való küzdelemben, a rákövetkező évtizedekben pedig egyre hangosabban követelték elvárásaikat a cenzúra és szabad sajtó pártolói a bécsi császári udvarral szemben.

A márciusi forradalmat megelőző évtizedben a lapok száma megkétszereződött, ezek legtöbbször hírlap és haditudósítás volt, a politikai sajtó fellendült, s az ellentétes politikai irányzatoknak megvolt a megfelelő képviselője a sajtóban is. A tudományos és irodalmi életnek is egyre több folyóirata és sajtóorgánuma jelent meg. Új műfajok jelentek meg az időszaki sajtótermékek között, s mindazok a laptípusok, amelyek korábban Európa más országaiban kialakultak, Magyarországon is fejlődésnek indultak.

¹ Sajtótörténet, sajtóismeret : Egyetemi jegyzet / Fülöp Géza. - 5. kiad. - Budapest : 1988. - 68. p.

A sajtószabadságért folyó küzdelemben a legnagyobb eredményeket a polgári forradalom és szabadságharc hozta. A Tizenkét pont az első helyen követelte a cenzúra eltörlését és a sajtószabadságot. A felelős minisztérium, illetve az országgyűlés 1848. március 20-án elfogadta az új sajtótörvényt, mely eltörölte az előzetes vizsgálatot, azonban csak a tartalmat tekintve tűnt korlátlannak a rendelkezés, mivel az új lapok indítását előzetes bejelentéshez és kaucióhoz kötötte. Mindezek ellenére új kapuk nyíltak a sajtótörekvések előtt. Elsősorban politikai lapokkal bővült az időszakos sajtótermékek kínálata, szám szerint 86 lap indult meg a már meglévő 59 mellett, ám a szabadságharc bukását csak hét magyar lap élte meg.²

A szabadságharc leverését két korszak követte, az abszolutizmus 1867-ig, a dualizmus pedig kiegyezéstől 1918-ig.

Az 1848-as áprilisi sajtótörvény alkalmazása az abszolutizmus alatt módosult. A cenzúrát szigorította a Bach-korszak. Az osztrák önkényuralom szigorú sajtórendszabályokat vezetett be. A forradalom alatti magatartása miatt számos újságíró és szerkesztőt ítéltek el, vagy emigrációba, bujdosásra kényszerítettek. Az utólagos ellenőrzést felváltotta az előzetes felülbírálat, amely a már kinyomtatott lapszámot érintette, a kifogásolható lapok kiadóját pénzbüntetéssel sújtották. Ez az öncenzúra megjelenését eredményezte. Újraszabályozták a kauciót, valamint bevezették a bélyegadót. A lapokat pedig csak előfizetés útján lehetett terjeszteni.

Sajtótörténeti szempontból a szabadságharc bukását követő években nagymértékű változásokról lehet beszámolni. Új műfajok jelentek meg, úgy mint divatlapok, élclapok és az úgynevezett néplapok, s az egyre differenciáltabb olvasóközönség egyes csoportjaira külön figyelmet fordítottak a lapkiadók. Az újonnan induló politikai lapok mellett számos tudományos és irodalmi folyóirat látott napvilágot.

A kiegyezés után újra a '48-as törvények léptek életbe, és újra megvalósult a polgári sajtószabadság a Monarchia által Magyarországnak biztosított belső önállóság következtében. Eltörölték a bélyegadót, a lapokat korlátozás nélkül lehetett forgalmazni. A nyomdászat 1867-től szabad ipar lett, megszorodott a nyomdák száma, számos nyomdai és kiadói részvénytársaság alakult, a technika újítások terén pedig megjelent a magyar gyártású rotációs gép valamint a fametszés. A hírközlés nevelő funkcióját igyekeztek előtérbe helyezni,

² Sajtótörténet, sajtóismeret : Egyetemi jegyzet / Fülöp Géza. - 5. kiad. - Budapest : 1988. - 74. p.

valamint ezt intézményi, szervezett kereteken belül megvalósítani, így 1880-ban megalakult a Magyar Távirati Iroda.³

³ Sajtótörténet, sajtóismeret : Egyetemi jegyzet / Fülöp Géza. - 5. kiad. - Budapest : 1988. - 79. p.

2. A kezdeti évek

2.1. A Vasárnapi Újság indulása

A Vasárnapi Újság a sajtó szabadságharc utáni „kényszerű nyugalmi állapotában”, az önkényuralom idején született, amikor a sajtóélet megrekedt, a legtöbb újságíró, szerkesztő bujdosni vagy emigrációba kényszerült. *Jókai Mór*⁴ fejében született meg a gondolat egy új laptípus létrehozására, amely népszerű, olcsó, írásban és képekben tájékoztatja olvasóit a világ történéseiről, legújabb vívmányairól, egyúttal támogatja a fiatal írói tehetségek kibontakozását.

Ez az előzmények nélküli laptípus, a „képes néplap”, lényegesen szélesebb körű közönséghez kívánt szólni, mint az irodalmi folyóiratok. Elsősorban a nép legszélesebb tömegeiben kívánták terjeszteni, a felszabadult jobbágyoknak és utódaiknak, akikhez mind gyakrabban fordultak a kiadók az 1850-es években.

Jókainak hamar sikerült megnyernie a művelt, vállalkozó szellemű *Heckenast Gusztáv*⁵ támogatását, így 1873-ig a Landerer-Heckenast vállalat volt a lap kiadója.⁶ Jókai a forradalom alatt tanúsított magatartása miatt, nem nyert engedélyt a lap szerkesztésére, így *Pákh Albert*⁷ lett a főszerkesztő, aki a szabadságharc két évét külföldön töltötte gyógykezelés céljából.⁸

A Vasárnapi Újságot programjának kidolgozásánál és végrehajtásánál az angol, német, francia mintákat kívánták követni, ahol már léteztek az úgynevezett filléres lapok, amelyek a technikai forradalom idején az ipari munkások számára korszerű ismereteket terjesztettek.

⁴ (Komárom, 1825. febr. 18. – Bp., 1904. máj. 5.): regényíró, a magyar romantikus próza legkiemelkedőbb képviselője, az MTA és a Kisfaludy Társaság tagja, a Petőfi-társaság elnöke, országgyűlési képviselő. Önálló lapszerkesztési engedélyt csak az ötvenes évek végén kapott, több lapot indított. Elbeszéléseit a francia romantika stílusában írta, később egyéni romantikus stílust alkotott. Tagja volt a Tízec Társaságának. Majd kétszáz kötetes életművet hagyott hátra, amely Jókai nyelvi gazdagsága, kiváló regényköltészete, magyaros hangneme, népies humora, mesemondó készsége miatt jelentős.

⁵ (Kassa, 1811. szept. 2. – Pozsony, 1878. ápr. 10.): könyvkereskedő, könyvkiadó, nyomdász. 1840-ben társult Landerer Lajos nyomdással. Ő nyomatta ki 1848. márc. 15-én a szabad sajtó első termékét, a Nemzeti dalt és a Tizenkét pontot. Kiadványainak nagy része magyar írók és költők műve volt. Elsőként adott ki gyűjteményes sorozatot (*Magyar Remekírók*). Heckenast üzeme akkor is működött, mikor más nyomdák már elbocsátották munkatársaikat az abszolutizmus kezdetén. Hogy kizárólag az ő vállalata működött akkoriban, nagy vagyonhoz segítette hozzá, mely tőke lehetővé tette a Vasárnapi Újság megteremtését.

⁶ 1873 ápr. 6-tól pedig a Landerer-Heckenast beolvadt az újonnan alakult Franklin-társulatba.

⁷ (Rozsnyó, 1823. márc. 11. – Pest, 1867. febr. 10.): író, szerkesztő, ügyvéd, az MTA és a Kisfaludy-társaság tagja. A Szépirodalmi Lapok, az Újabbkori ismerettár és a Vasárnapi Újság szerkesztője. Tagja a Tízec Társaságának.

⁸ Jókai Mór élete és kora / Mikszáth Kálmán. In: Mikszáth Kálmán összes művei ; 18. Regények és nagyobb elbeszélések : 1905-1906. - Kritikai kiad. - Budapest : 1960. - 193. p.

Pákh Albert már egy évvel korábban, 1853-ban így írt a szintén általa szerkesztett Szépirodalmi Lapokban a közművelődési lapok jelentőségéről. „Fő és igazi mozgó ereje nem is a szépirodalomban rejlik, mint inkább azon irodalmi ágakban, amik ismereteket szállítanak a nép közé. E téren soha sem nyugszik. Nincs a földnek országa, melyről folytonosan ne jelennének meg új meg új művek. Ide tartoznak a történeti művek és emlékiratok, ethnographiai és utazási rajzok s természet- és műtani tudományok népszerűsítése. Mindez aztán belefolyik a heti iratokba, melyek könnyen s olcsón viszik azt tovább száz meg száz ezerek közé. A sajtó e neme legfontosb ága Angliának s nyílt tanulsága annak, hogy Anglia legműveltebb része Európának. Itt minden emberben él az olvasási vágy. Másutt csak a 'míveltek' olvasnak. Ismét másutt még azok sem. Legnagyobb elterjedésnek örvend, miként tudva van, Dickens 'House Words' című folyóirata, melyről mondják, hogy százezer előfizetőt számlál.”⁹

Nevét a Brassai Sámuel¹⁰ által szerkesztett Kolozsvári Vasárnapi Újság után kapta, amely 1834-ben indult az Erdélyi Híradó mellékleteként, és 13 éven keresztül jelent meg. Programjában is hasonló volt, erre utalt alcíme is: „Közhasznú ismeretek terjesztésére”. Emellett Európában már különböző címekben fel lehetett lelteni a *Sunday Times* vagy a *Sonntagsblätter* kifejezéseket. A Sunday journal vagy a Sunday newspaper megjelölés pedig Angliában egyenesen laptípusra utalt, a munkaszüneti napon megjelenő, olcsó, széles körben olvasott, illusztrált enciklopédikus lapokat értették ez alatt. Tehát már a névválasztással igyekeztek utalni céljukra, miszerint Magyarországon is honosítani szükséges a népszerű ismeretterjesztést.¹¹

A budapesti Helytartóság 1854. február 7-én engedélyezte működését, a *Pesti Hírlap* pedig február 19-én hírt adott a „vasárnapi lapok” indulásáról.¹² Az első szám 1854. március 5-én jelent meg.¹³

⁹ Külföldi szemle. In: Szépirodalmi lapok, 1853. 26. sz. 412. p.

¹⁰ (Torockó v. Torockószentgyörgy, 1797. jún. 15. – Kolozsvár, 1897. jún. 24.): polihisztor, egyetemi tanár, az MTA tagja. Foglalkozott földrajzzal, történelemmel, statisztikával és közgazdaságtannal, a zeneelméleti kérdéseivel, a természettudományok majd minden ágával, az esztétika, műkritika, a nyelvészet és az irodalomtörténet problémáival. Az iskolázás terén számos reform úttörője volt. Sokat tett a tudományok népszerűsítésére, a legújabb tudományos eredmények ismertetése érdekében is.

¹¹ A Vasárnapi Újság (1854-1921) / Miklóssy János. In: A magyar sajtó története. II/1. 1848-1867. – Budapest : 1985. - 449. p.

¹² [Ismertető a megindítandó Vasárnapi Lapokról]. Pesti Napló, 1854. 1184. sz. 5. évf. 41. sz.

¹³ A Vasárnapi Újság (1854-1921) / Miklóssy János. In: A magyar sajtó története. II/1. 1848-1867. – Budapest : 1985. - 450. p.

2. 2. A kiadói program

A lap „népies programja” korántsem volt egyedülálló az 1850-es évek elején, hiszen számos kiadó próbált hasonló vállalkozásba kezdeni, ám azok mind fölényes hangnemben igyekeztek az olvasóközönséghez szólni, s ez hamar a megszűnésükhöz vezetett.

A Vasárnapi Újság az első előfizetési felhívásban a következőképpen hivatkozik a kiadó a programjára: „*Uj népszerű vállalat. (Minden lapban legalább egy fametszés!) Mik egy néplap kellékei? Az, hogy érdekes legyen. Az, hogy hasznos legyen. És az, hogy olcsó legyen.*

Ime vállalatunkról bizton hisszük elmondhatni, hogy mind e három tulajdonnal birni fog. Ugy intézkedtünk, hogy legjobb iróink írják, hogy tartalma széles ismeretgazdagságot foglaljon magában, és egész félévi előfizetési ára EGY PENGŐ FORINT legyen. (...) S e meggyőződésben kezeskedni merünk, hogy a mit lapunk hasábjain nyújtani fognak, érdekes, ismeretterjesztő, műveltető olvasmány lesz.

A népet – mellynek pártolására számítunk – nem nézzük öntudatlan nyers tömegnek, mellynek jó indulatát üres szemfényvesztések által szabad kizsákmányolni, hanem látjuk benne amaz ép, józan fajt, mellynek megvannak nemesebb vágyai s tiszteletreméltó érzelmei. Azon népet látjuk magunk előtt, melly hogyha ezentul is élni akar, ezt csak ismeretek és művelődés árán válthatjuk meg.

A „VASÁRNAPI UJSÁG” hetenként egyszer egy nagy negyedréti iven meg fog jelenni, úgy hogy a fővárossal rendezett közlekedésben levő vidékeken már vasárnap olvasható legyen.”¹⁴

A lap olcsó, egy forintos éves árával igyekezett a szegényebbek számára is lehetővé tenni, hogy olvashassák a Vasárnapi Újságot. Ára átlagosan egy-két forinttal emelkedett évente. Az induló lap népszerűsége a kiadó várakozását messze felülmúlta, hisz míg az első számnak harminc előfizetője volt, márciusban már 3000-en, áprilisban pedig 4500-an rendelték meg, három év alatt a megrendelők száma elérte a tízezret. Az első számokat az olvasók folyamatos követelésére több kiadásban újra meg kellett jelentetni. A nép fogalmát nem kizárólag a földműves rétegre korlátozták, hanem összetartó kapocsként értelmezték azt a különböző társadalmi osztályok között, ugyanígy felekezetiileg sem kívántak különbséget tenni az olvasók között. Pákh így ír az indulás hónapjában egyik Kazinczy Gáborhoz írt levelében: „*Mai napig a 3000-et felülhaladja az előfizetők száma. (...) Ha ily irányban halad,*

¹⁴ MÁRCIUS első vasárnapjától kezdve megjelenik: VASÁRNAPI UJSÁG. In: Vasárnapi Ujság (továbbiakban V. U.), 1854. 2. sz. 16. p.

a hónap végére meg lesz kettőzve a fentebbi szám. És ha látnád ezt a tarka névsort! Gróf, nemes ember, civis, gazda, szabó, csizmadia, doktor, bába, mosónő, inas, iskolásfiú, ispán, minden van itt! Legcompletabb az alsó középrend, a kék nadrágosok osztálya.”¹⁵ Ezt az összetett olvasóközönséget a különböző igényekben kielégíteni komoly feladat volt a mindenkori szerkesztőség számára, amit kiválóan is teljesítettek a lap hatvannyolc évfolyama alatt. Arra törekedtek, hogy élesen elváljon egymástól a *néplap* és a *népies lap*, a *népszerűség* és a *népiesség* fogalmának értelmezése.

Az abszolútizmus sajtóra vonatkozó korlátozásai viszonylag érintetlenül hagyták a Vasárnapi Újságot. A sajtóhatóság kezdetben nem találta ártalmasnak az újonnan induló enciklopédiai hetilapot, nem vették észre a sorok között megbújó üzenetet, a nemzeti szellem erősítésére vonatkozó azon törekvést, amelyet a mindenkori szerkesztőség a legfontosabb célok között tartott számon. A szerkesztőség kitűnő érzékének köszönhetően tökéletesen megfért egymás mellett az uralkodó dicsőítése és a Kossuthi elvek támogatása. Mértéktartóan ismertette mind a kormánypárti, mind az ellenzéki politikusok portréját.¹⁶ Politikai kérdésekben került a határozott állásfoglalást. Az I. világháború után azonban, amikor a bécsi tikos levéltár megnyílt a kutatók előtt, *Tábori Kornél*¹⁷ egy, a *Vasárnapi Újságban* megjelenő cikkben ismertette a lapról küldött jelentések tartalmát. Bemutatta Bach kémjeinek módszereit; hogyan kerültek közel az újságírókhoz, akikről jelentéseket küldtek Bécsbe. Ezekből a jelentésekből a bécsiek a magyarok között uralkodó néphangulatot kívánták megismerni, a sorok között megbújó lázadás hangjait keresték. Kivonatolták az egyes cikkek tartalmát, és rosszindulatú kritikákkal illették az egyes írókat, sok bosszúságot és kellemetlenséget okozva ezzel a lap szerkesztőségének.¹⁸

Az első szám első cikke a következő sorokkal indult: „*Lapunk programjában megigértük az olvasó közönségnek, miszerint a tőlünk kikerülő cikkek sok mindent fognak tartalmazni, a mi a költészet, művészet, gazdaszat és napi élet körében nevezetességgel bir, (...)*”.¹⁹ Az olvasóközönség körében szenzációszámba mentek a fametszetes képek, lapszámonként kettő-három, a kor jelentős személyeinek arcképeivel, a hasznos tájékoztató

¹⁵ Pákh Albert levelei Kazinczy Gáborhoz, 1. / Abafi Lajos. In: Figyelő, 1886. 305-309. p.

¹⁶ Magyar Irodalmi Lexikon / főszerk. Benedek Marcell. – Budapest : 1965. - 3. köt. - 500. p.

¹⁷ (Szolnok, 1879. jún. 25. – Auschwitz, 1944. júl.): író újságíró. Előbb rendőri riporter, majd az I. világháborúban haditudósító. Az elsők közt hozott napvilágra a bécsi levéltár addig elzárt anyagából titkosrendőri jelentéseket a 19. századi magyar mozgalmaktól. Riportköteteket és kriminalisztikai műveket adott ki. Megírta a bp.-i rendőrség történetét. A fasizmus áldozata lett.

¹⁸ A bécsi tikos levéltár és a Vasárnapi Újság / Tábori Kornél. In: V. U., 1921. 8. sz. 93-94. p.

¹⁹ Omer basa. In: V.U., 1854. 1. sz. 1. p.

cikkek, novellák, versek. Az újság hírt adott a legfontosabb közéleti, tudományos, technikai és társadalmi kérdésekről, tükröt tartva a többségében református nemesi értelmiség és a kialakuló nemesi középosztály szellemének, törekvéseinek. Évtizedek múlva is büszkén hirdették a cikkek, hogy a lap programja változatlan, ami változás történt, az csupán a tartalmi, technikai fejlődés következtében történt.

3. A szerkesztőség

A lap életre hívásában Pákh Albertnek társa volt *Jókai Mór*, mint főmunkatárs, és *Gyulai Pál*.²⁰ Az első három számot ők hárman készítették, majd minden további szám létrejötténél egyre több szerkesztő csatlakozott a munkatársakhoz, önként, vagy Pákh kérésére. Gyulai Pál ugyan egy, a szerkesztési elvek felett kiobbant, vita miatt két hónap után kivált a szerkesztőségből, de később is rendszeresen részt vett a munkában, kritikáit, bírálatait gyakran hangoztatta.²¹ „*Kritikai észrevételeit ezután „jónapot, jobb lapot” – kezdetű vasárnap reggeli látogatásai alkalmával hozta a vele „társbérletben” élő szerkesztő tudomására.*”²²

Bár nem volt főszerkesztő, Jókai Mórnak jelentős szerepe volt mind a lap programjának elkészítésében, mind a vállalat beindításában is. Személye, egyénisége nagyban növelte a lap tekintélyét, előfizetőinek számát. Pákh így írt róla egyik levelében: „*Jókai Marci igen practicabilis ember, s napról napra szerelmesebb a vállalatba.*”²³

A kezdeti szerkesztőgárda a *Szépirodalmi Lapok* legjelentősebb szerkesztőiből verbuválódott. A már említett munkatársakon kívül az első két évtizedben további szerkesztői voltak a lapnak *Bérczy Károly*, a Politikai Újdonságok melléklap politikai szemleírója; *Pálffy Albert*, Pákh személyes barátja, egyike a „tízeknek”, társadalmi és humoros elbeszélések írója, 1869-ig a Politikai Újdonságok vezetője; *Brassai Sámuel*, aki tudományos és ismeretterjesztő cikkekkel gazdagította a lapot, *Arany János*; egyik legnagyobb költőnk, kinek arcképe a második volt a hazai életrajzok közlésében, több verse ebben a lapban jelent meg először, s a lapnak ajánlotta többek közt a *Vörös Rébék* és az *Alföldi szekér* című költeményeit; *Tompa Mihály*, a hazafias ódák és dalok költője, politikai költemények írója, akinek legszebb költeményei helyet kaptak a lapban, egy alkalommal „*Halottak napjára*” írt versével elnyerte a szerkesztőség által kitűzött pályadíjat; *Szemere Miklós*, közlemények, ismeretterjesztő elbeszélések szerzője; *Szász Károly*, akinek munkái, többnyire életrajzok, költemények, képleírások több mint 500 alkalommal jelent meg a lapban; *Vajda János*, költő, elbeszélő,

²⁰ (Kolozsvár, 1826. jan. 25. – Bp., 1909. nov. 9.) irodalomtörténész, költő, prózaíró, egyetemi tanár, kritikus, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Kritikus pályafutását 1850-ben kezdte a Pesti Röpívekben kezdte. 1853-tól Pákh Alberttel szerkeszti a Szépirodalmi Lapokat. 1870-től az MTA osztálytitkára, 1879-től a Kisfaludy Társaság tagja. Legjelentősebb szépirodalmi műve az *Egy régi udvarház utolsó gazdája* című mű, amelyet a kritikai realizmus egyik első alkotásaként tartanak számon.

²¹ Gyulai Pál / Papp Ferenc. – Budapest : 1935. - 1. köt. - 271-272. p.

²² A Vasárnapi Újság (1854-1921) / Miklóssy János. In: A magyar sajtó története. II/1. 1848-1867. – Budapest : 1985. - 450. p.

²³ Pákh Albert levelei Kazinczy Gáborhoz, 1. / Abafi Lajos. In: Figyelő, 1886. 305-309. p.

politikai szemleíró; *Ipolyi Arnold*, tudós főpap, a történet- és régiségtan kiváló művelője, útirajzok, tájismertető szerzője; *Rómer Flóris*, a régiségtudomány egyik megalapítója, egyetemi tanár, aki műemlékkutatásait ismertette; *Vámbéry Ármin*, az európai hírű keleti utazó, etnográfiai és nyelvészeti könyvek, útleírások szerzője, akinek első irodalmi műve álnéven, a Vasárnapi Újságban jelent meg; *Salamon Ferenc*, történetíró, egyetemi tanár, egy alkalommal pályadíjat nyert e lapnál népies elbeszélésével; *Szilágyi István*, költő, történelmi rajzok és cikkek írója, egyik történelmi tanulmánya pályadíj-nyertes; *Szabó Károly*, kolozsvári egyetemi tanár, az erdélyi múzeum tudós könyvtárosa, akadémiai tag, akinek jelentős történelmi tanulmányait közölte a lap; *Szilágyi Sándor*, történész, a budapesti egyetem könyvtárának igazgatója, akadémiai tag; *Pauler Gyula*, akadémiai tag, az állami levéltár igazgatója, ő hosszabb történelmi tanulmányokat írt, a horvát nemzetiségű személyek életrajzának írója; *Nagy Iván*, a magyar családok történetírója, akadémiai tag, ő jelentős életrajzokat írt, magyar családok nemzedékeinek ismertetéseivel; *Thaly Kálmán*, a kuruc világ történetírója és oklevél-kutatója, akadémiai tag, történeti balladákat, kuruc és vitézi énekeket jegyzett le; *P. Szathmáry Károly*, jelentős regény- és novellaíró, országgyűlési képviselő, a Kisfaludy-társaság tagja, elbeszéléseket, történeti és tájrajzi közleményeket írt a lapba; *Zilahy Károly*, fiatal, tehetséges író és költő, műfordító, kezdetektől szerkesztője a lapnak, számos életrajzzal gazdagította a lapot; *Győry Vilmos*, evangélikus lelkész, az akadémia és a Kisfaludy-társaság tagja, jeles író és műfordítás, számos spanyolból és svédből készített műfordítása jelent meg a lapban; *Ágai Adolf*, a Kisfaludy-társaság tagja, fiatal író és humorista, a „Borsszem Jankó” szerkesztője, „tárcákat”, leveleket és egyéb közleményeket írt; *Vida József*, fiatal költő, humoros stílusával, magyaros fogalmazásával vált ismertté, belső munkatárs, a vegyes rovatok vezetésében vett részt; *Tolnai Lajos*, költő, lelkész, a Kisfaludy-társaság tagja, dalokat, balladákat írt; *Dalmady Győző*, lírikus költő, a Kisfaludy-társaság tagja; *Szász Béla*, kolozsvári egyetemi tanár, a Kisfaludy-társaság tagja, lírai és elbeszélő költemények szerzője; *Dömötör János*, verseket, irodalmi cikkeket írt; *Baksay Sándor*, lelkész, esperes, a magyar érzelmű költők egyik legnagyobbika, elbeszéléseket, kisebb humoros költeményeket írt; *Baráth Ferenc*, a pesti református iskola tanára, esztétikai és irodalomtörténeti dolgozatok, skót és angol területek ismertetését írta meg; *Beöthy Zolt*, az Akadémiai és a Kisfaludy-társaság tagja, kritikákat, irodalomtörténeti dolgozatokat készített; *Kenessey Albert*, akadémiai tag, hajózási felügyelő, hajózási szakíróként dolgozott a lapnál, utazásairól népszerű tájleírásokat közölt; *Keleti Gusztáv*, kitűnő tájfestő, számos díszes rajzot,

művészeti cikket, műkritikát írt a lapnak; *id. Szinnyei József*, könyvész, repertóriumkészítő, szorgalmasan dolgozott a hírlapirodalom adatgyűjtésén, irodalmi és emlékirati közleményei ismereteseek; *Réthy Lajos*, író, tárcacikkeket, költeményeket írt, a vegyes tartalmú rovatok szerkesztésében vett részt; *Sámi Lajos*, földrajzi, népismertető, természetrajzi cikkeit, melyeknek száma meghaladja a háromszázat, nagy népszerűség jellemezte; *Eötvös Lajos*, cikkeit történelem, irodalomtörténet és könyvészet témákban írta; *Eötvös Károly*, országgyűlési képviselő, ismert szónok és publicista, jeles elbeszéléseit, történeti rajzait közölte a lap; *Törs Kálmán*, aki álnéven írt számos életrajzot, szellemes tárcákat, képleírásokat; *Kazár Emil*, tehetséges író, a realista hang egyik első képviselője a novellaírásban; *Deák Farkas*, akadémiai tag, novella- és történetíró, elsősorban Erdélyről és a társadalomról írt cikkeket; *Takács Lajos*, a magyar hitelbank titkára, jogi és felsőoktatási kérdésekben írt dolgozatokat, kritikái, útrajzai is jelentek meg; *Herman Ottó*, állattani publicista, természetrajzi író, kiválóan ötvözte cikkei ismeretterjesztő tartalmát szépirodalmi közléssel; *Erődi Béla*, kelet-kutató, számos néprajzi cikk, fordítás köszönhető neki; *Könyves Tóth Kálmán*, lelkész, egy novellája, kisebb rajzai, valamint az angol, francia és holland irodalmat ismertető tanulmányai jelentek meg; *Varga János*, aradi ügyvéd, színműíró, aki kiválón ismerte a nép nyelvét, számos népismertető cikk származik tollából; *Fejes István*, lelkész, tanácsbíró, számos költeménye jelent meg e lapban; *Illyés Bálint*, lelkész, hazafias költeményeiről ismert; *Ballagi Aladár*, tudós, történelmi, főként irodalomtörténeti munkái kerültek közlésre; *György Aladár*, sokoldalú író, elsősorban neveléstani és társadalmi cikkeket, művelődéstörténeti és ismeretterjesztő közleményeket írt; *György Endre*, országgyűlési képviselő, nemzetgazdasági író; *Dapsy László*, gimnáziumi tanár, jeles természetrajzi és nemzetgazdasági író; és *Hoitsy Pál*, aki a lap harmadik főszerkesztője volt, akinek munkásságával egy későbbi fejezetben foglalkozunk.²⁴

A szerkesztőség összetétele, műveltsége, szakmai felkészültsége egyedülállóan magas színvonalat biztosított a Vasárnapi Újságnak, hiszen számos tudós, akadémikus, egyházi képviselő végezte kitartó munkáját hétről hétre, éveken keresztül, akikről később önálló munkájukkal, publikációjukkal, esetenként önálló folyóirat szerkesztésével kapcsolatban is hallani lehetett. Ennek a munkacsoportnak köszönhető, hogy Pákh Albert sajnálatos halála nem akasztotta meg a lap életét, hanem a már kijelölt úton haladhatott tovább, hiszen ez a

²⁴ A Vasárnapi Újság dolgozótársai / Id. Szinnyei József. In: V. U., 1879. 11. sz. 170-171., 174-175. p.

lelkiismeretes gárda nem hagyta a magyar művelődés közös eszközeként szolgáló közös ügyet megszűnni.

A tízéves évfordulót örömmel ünnepelték meg az úgynevezett „jutalomévvvel”, beszámoltak elért sikereikkel, a fejlődés által bejárt útról, az olvasók töretlen támogatásáról. Az évforduló alkalmából egy rendhagyó cikk jelent meg két részletben az 1863-as évfolyam első két számában, melyben a lap előállításának körülményeit, helyét, kisebb műhelyitkait osztották meg az általuk annyira tisztelt olvasóközönséggel. Pákh különös részletességgel ismertette a nyomdai előállítás egyes szakaszait, eszközeit, így nyomdatörténeti szempontból igen jelentős a korabeli technika ismertetése végett. A cikket öt darab mives fametszet kísérte,²⁵ amely a Heckenast kiadójának Egyetem utca 4. szám alatti épületét s több belső helyiségét ábrázolta.²⁶ Az állandó szerkesztők száma a 25 éves jubileum alkalmával már 56 volt, kiket arcképcsarnokban mutattak be 1879. március 16-án.²⁷

„Állandóbb és szélesebb körű munkatársi gárdát tudott maga köré tömöríteni, mint az előtte élt közművelődési lapok. (...) Hetilap jellegénél fogva változatosabb, színvonalasabb tartalmat nyújthatott olvasóinak naponként megjelenő társainál.”²⁸ Sikerének egyik tényezője tehát a szellemi élet javából összeállított szerkesztőgárda volt. Ez a rendkívül összetett szerkesztőség kizárta az egyértelmű szellemi és pártorientációt, de tagjainak többségük konzervatív, nemzeti értelmiségi és tudós volt.

A szerkesztőség második generációjához csatlakozott a költők közül *Lévay József*, nyugalmazott megyei alispán, Kisfaludy-tag, tudományos akadémiai tag; *Jánosy István*; *Bartók Lajos*, jogász, költő, drámaíró, szerkesztő, Kisfaludy-tag; *Endrődi Sándor*, költő, író, irodalomtörténész, az MTA tagja; *Vargha Gyula*, statisztikus, költő, műfordító, az MTA és a Kisfaludy-társaság tagja; *Reviczky Gyula*, költő, hírlapíró, a Petőfi-társaság tagja; *Ábrányi Emil*, költő, újságíró, műfordító, a Petőfi-társaság másodtitkára, országgyűlési képviselő, a Kisfaludy-társaság tagja; *gróf Zichy Géza*, zongoraművész, író, zeneszerző, az MTA, a Kisfaludy- és Petőfi-társaság tagja; *Inczédy László*, író, újságíró, a Petőfi-társaság tagja; *Pásztói*, (eredeti nevén Platthy Adorján), orvosdoktor és földbirtokos, költeményeket és elbeszéléseket írt a lapba; *Jakab Ödön*, költő, főreál-iskolai tanár, az MTA, a Kisfaludy- és Petőfi-társaság tagja; *Kozma Andor*, konzervatív költő, műfordító, az MTA tagja; *Szabolcska*

²⁵ Függelék: 5-9. ábra.

²⁶ Hol és miképpen terem a Vasárnapi Újság / Pákh Albert. In: V. U., 1863. 1. sz. 4-6., 2. sz. 15-18. p.

²⁷ A Vasárnapi Újság dolgozótársai / Id. Szinnyei József. In: V. U., 1879. 11. sz. 170-171., 174-175. p.

²⁸ A Vasárnapi Újság (1854-1921) / Miklóssy János. In: A magyar sajtó története. II/1. 1848-1867. – Budapest : 1985. - 452. p.

Mihály, ref. lelkész, az MTA és Kisfaludy-társaság tagja; a regény- és elbeszélésírók közül *Csiky Gergely*, drámaíró, műfordító, az MTA tagja, a Kisfaludy-társaság másodtitkára, a Nemzeti Színházban népszerű szerző; *Petelei István*, író, újságíró, az erdélyi irodalom önzetlen szervezője, a Petőfi-társaság tagja; *Berczik Árpád*, novellista, színműíró, az MTA és a Kisfaludy társaság tagja; *Bársony István*, író, újságíró; *Beniczkyné Bajza Lenke*, írónő, Bajza József lánya, a Petőfi-társaság tagja; *Gyarmathy Zsigáné*, író, néprajzi gyűjtő, a Petőfi-társaság tagja; *Vértessy Arnold*, realista író, újságíró, a Kisfaludy- és Petőfi-társaság tagja; *Pekár Gyula*, jogi doktor, a Kisfaludy- és Petőfi-társaság tagja, országgyűlési képviselő, író, politikus, miniszter, az MTA tagja; *Szemere György*, író, szolgabíró, regények, színdarabok írója; *Szívós Béla*, hírlapíró és szerkesztő, magyar falusi író; *Szomaházy István*, hírlapíró, 16 éves korától írt a Vasárnapi Újságba történeti elbeszéléseket; a történetírók közül *Thallóczy Lajos*, történész, az MTA tagja, a Magyar Történelmi Társulat elnöke; *Fraknoi Vilmos*, történetíró, kanonok, címzetes püspök, az MTA tagja; *Károlyi Árpád*, történetíró, az MTA tagja; *Marczali Henrik*, történetíró, egyetemi tanár, az MTA tagja, bölcséleti doktor; *Márki Sándor*, történetíró, egyetemi tanár, az MTA tagja, bölcséleti doktor; *Szádeczky Lajos*, történész, egyetemi tanár, az MTA tagja; *Schönherr Gyula*, történész, az MTA tagja, az államtudományok doktora, múzeumi igazgató ör; és egyéb cikkek írójaként *Pulszky Ferenc*, politikus, régész, művészettörténész, az MTA tagja, bölcsészdoktor, a könyvtárak és múzeumok országos főfelügyelője; *Irányi Dániel*, politikus; *Hegedüs Sándor*, politikus, miniszter, az MTA tagja; *Hunfalvy János*, földrajztudós, királyi tanácsos, egyetemi tanár, az MTA tagja; *Henszlmann Imre*, építész, művészettörténeti író, orvosdoktor, egyetemi tanár, az MTA tagja; *Czobor Béla*, műtörténész, az MTA tagja, bölcséleti doktor; *Hampel József*, régész, egyetemi tanár, az MTA tagja, jogi és bölcséleti doktor; *Duka Tivadar*, 48-as honvéd, emigráns, orvos, az MTA tagja; *Ugron Gábor*, politikus, aki az 1870-71-iki porosz-francia háborúról tudósításokat írt; *Szüry Dénes*, fordító, kritikus, könyvgyűjtő, a Kisfaludy-társaság tagja, nyugalmazott miniszteri tanácsos; *Bertha Sándor*, zeneszerző, zongoraművész és zeneíró, zeneesztétikai cikkek írója; *Gonda Béla*, mérnök, műegyetemi magántanár, vízügyi szakíró, technikatörténész; *Ilosvay Lajos*, kémikus, műegyetemi tanár, az MTA tagja; *Kenedi Géza*, publicista, író, a jog- és államtudományok doktora, ügyvéd és a Pesti Hírlap szerkesztője; *Lukács Béla*, miniszter; *Szász Domokos*, erdélyi ref. püspök, egyházi szónok; *Berzeviczy Albert*, konzervatív kultúrpolitikus, miniszter, esztéta és történetíró, az MTA tagja, államtudós, vallás- és közoktatásügyi miniszteri államtitkár; *Zichy Antal*, író, politikus, az

MTA és a Kisfaludy-társaság tagja, a magyar főrendiház tagja, történelmi és irodalmi tanulmányokat írt; *Széchy Károly*, bölcséleti doktor, egyetemi tanár, irodalomtörténész, az MTA tagja; *Szalay Imre*, muzeológus, iparművészeti író, miniszteri tanácsos, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója; *Király Pál*, tanár, író, nyelvész; *Borostyáni Nándor*, író, újságíró; *Halász Imre*, újságíró; *Paszlavszy József*, zoológus, pedagógus, az MTA tagja; *Ábrányi Kornél* író, újságíró, országgyűlési képviselő, a Kisfaludy- és Petőfi-társaság tagja s a Pesti Napló szerkesztője.²⁹ A felsorolt legjelentősebb írókon kívül sokan mások is hozzájárultak kisebb műveikkel az ismeretek terjesztéséhez.

Heckenast vállalatában szerkesztették a Vasárnapi Újságon kívül az *Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képekben* című óriási könyvsorozatot.³⁰

A *Vasárnapi Újság* hosszú történetében az egyik legsikeresebb szakasz a Pákh–Jókai-kor. Pákh és Jókai lapja a kor magyar valóságának volt hívebb tükre. Egy nemzet ellenállását erősítette a műveltség nyújtotta eszközökkel.³¹ Bár eredetileg népies lapnak indult, ahogy tartalomban és megjelenésben is folyamatosan gyarapodott, egyre inkább a létszámában szaporodó művelt középosztály kedvelt lapjává vált.

A három főszerkesztő munkássága a lap életét, fejlődését három szakaszra osztja.

²⁹ Forrás: Magyar írók élete és munkái [elektronikus dok.] / Szinnyei József. - Budapest : 2000., Magyar életrajzi lexikon [elektronikus dok.] : 1000-1990 / főszerk. Kenyeres Ágnes. - Budapest : 2001.

³⁰ 1885-ben indult, Rudolf trónörökös volt a védnöke, halála után pedig Stefánia főhercegnő. Jókai mellett Nagy Miklós volt a szerkesztője, ki különösen a Magyarországot tárgyaló résznek szerkesztésével foglalkozott, a mely rész hazánkat hét vaskos kötetben és másfélezer eredeti rajzzal illusztrálva ismerteti. 17 év alatt 396 füzetben jelent meg.

³¹ A Vasárnapi Újság (1854-1921) / Miklóssy János. In: A magyar sajtó története. II/1. 1848-1867. – Budapest : 1985. - 453. p.

4. A főszerkesztők

4.1. Pákh Albert

4.1.1. Életútja

1823. március 11-én született Rozsnyón. Tanulmányit Sopronban az evangélikus teológián (1839-42) és Debrecenben, a jogi egyetemen végezte (1842-43), ezen évek alatt került jó barátságba Petőfi Sándorral. Jurátus és ügyvédgyakornoki éveit Pesten töltötte 1844 és 1846 között, azután író lett.

A Pesti Napló tárcaírója, a korabeli kifejezéssel: *újdondász* 1845-től, 1846-ban pedig tagja lett a demokrata írókat tömörítő *Tízek Társaságának*.³² 1846–47-ben együtt lakott Petőfivel. 1847-ben súlyosan megbetegedett, 1850-ig egy Bécs melletti gyógyvíz-intézetben gyógyították, ám betegsége haláláig elkísérte. Írói pályáját gyógykezelése alatt szüneteltetni volt kénytelen. 1850-től több lap szerkesztését végezte párhuzamosan: 1855-ig az *Újabbkori Ismerettárt*, 1853-ban a heti két alkalommal megjelenő *Szépirodalmi Lapokat* Gyulai Pállal, 1854-től 1867-ig a Vasárnapi Újságot, 1863-tól 1865-ig a *Magyar Sajtót* Greguss Ágosttal.³³ Könyvtárosa volt a Nemzeti Kaszinónak.³⁴ 1865-ben a *Kisfaludy Társaság*³⁵ tagjai közé választotta, 1864-ben a *Magyar Tudományos Akadémia*³⁶ levelező tagja lett. *Kaján Ábel* álnéven elbeszéléseket írt a fővárosi életről, ezzel az 1840-es évek egyik legnépszerűbb írójává vált. A magyar realizmus egyik úttörője volt.

³² A *Tízek Társaságát* 1846-ban *Petőfi* szervezte meg a hozzá hasonló gondolkodású fiatal írótehetségek érdekszövetségéeként. További tagjai voltak még: *Jókai Mór*, *Tompa Mihály*, *Degré Alajos*, *Obernyik Károly*, *Pálffy Albert*, *Bérczy Károly*, *Lisznyai Kálmán* és *Kerényi Frigyes*. Elhatározták, hogy azzal lépnek fel a kiadói és szerkesztői önkény ellen, hogy kizárólag a saját szépirodalmi lapjuk, a Pesti Füzetek számára publikálnak. Később feloszlottak és az *Életképek* szerkesztőségéhez szegődtek. Márciusi ifjakként részt vettek az 1848. évi forradalomban.

³³ (Eperjes, 1825. ápr. 27. – Bp., 1882. dec. 13.) író, esztéta, kritikus, egyetemi tanár, a MTA tagja. Sokoldalú munkásságával részben a szépirodalom, de főleg az irodalmi kritika terén, bírálataival, esztétikai tanulmányaival kiemelkedő szerepet vitt kora irodalmában. Első jelentős rendszerezője a magyar esztétikai tudománynak.

³⁴ *Kalauz a nemzeti casino könyvtárához* címmel könyvet adott ki 1852-ben Pesten.

³⁵ Kisfaludy Károly barátai és írotársai által alapított társaság, amelynek célja kezdetben a költő összes műveinek kiadása és emlékművének felállítása. A társaság folyamatosan együtt maradt és fontos irányítója lett az irodalmi ízlés fejlesztésének s a hazai szépirodalom támogatásának. A 19. században havonkénti felolvasó ülései az irodalmi élet legfontosabb eseményei közé tartoztak.

³⁶ A Magyar Tudományos Akadémia gondolata először 1791-ben fogalmazódott meg, az 1825-ös pozsonyi országgyűlésen pedig Széchenyi István birtokainak egyéves jövedelmét ajánlotta fel az akadémia megalapítására. Ebben követte Vay Ábrahám, Andrássy György gróf és Károlyi György gróf, így ők négyen nevezhetők alapító tagoknak. Tényleges működést 1830-ban kezdte meg. A következő osztályokat hozták létre: nyelvtudományi, bölcséleti, történelmi, matematikai, természettudományi, törvénytudományi ágak.

Munkájában nagymértékben hátráltatta betegsége, ami ágyhoz kötötte, emiatt a forradalomban sem vehetett részt.³⁷ Főszerkesztősége idején másfél évre fel kellett függesztenie munkáját, amíg külföldön tartózkodott gyógykezelés céljából. Ez idő alatt sem ingott azonban meg a lap küldetésébe vetett hite, minden számot ellenőrzött, kijavított, a hatóság számára küldendő példányt aláírásával ellátta. „*Munkából és szenvedésből, szerkesztésből és a maga orvoslásából állott egész élete, de a humor géniusza nem hagyta el őt. Kedélye csak halála közeledtével sötétült el.*”³⁸ Népszerű, nagy tekintéllyel bíró ember volt, kinek betegszobájában megfordultak a legjelentősebb irodalmi és közéleti személyiségek. Az első humoristák között tartják számon. Élénk humorát a közönség a *Kaján Ábel* álnéven írt cikkeiből ismerhette meg.³⁹

1867. február 10-én hunyt el. A Vasárnapi Újság egy hosszú cikkel tudósította az olvasóközönséget a szerkesztő haláláról, s Gyulai Pál tollából eredő megemlékezés pedig a címloldalon foglalt helyet egy nagy gyászkeretes arckép-metszettel a közepén.⁴⁰ Gyulai Pál tartott beszédet emlékére az akadémiában,⁴¹ Greguss Ágost pedig a sírjánál. Síremlék emeltetett neki a Vasárnapi Újság olvasóinak adományából 1870-ben a Kerepesi úti temetőben, ezzel a sírfelirattal: „*Szenvedt s panasz helyett tréfálva vágott, De gúny szavát megczáfola szíve, S a fáklya, melyet mind elül vive, Nem szórt tüzet, csupán világosságot*”. Az Izsó Miklós által készített márvány mellszobra a Nemzeti Múzeumban került elhelyezésre.⁴² Halála után, 1870-ben, a Kisfaludy Társaság *Pákh Albert humoros életképei* címmel egy gyűjteményt jelentetett meg humoros elbeszéléseiből és cikkeiből.

4.1.1. Szerkesztői tevékenysége

Pákh Albert személye alapkőve volt a Vasárnapi Újságnak, hiszen műveltsége, a magyar irodalom iránti mélységes tisztelete, a magyar társadalmi fejlődés iránti elkötelezettsége, példamutató hazaszeretete mind nagy szerepet játszott a lap terveinek formálásakor, s a kezdeti sikereket a későbbi visszaemlékezések is szinte kizárólag Pákh Albert szerkesztői tevékenységének tulajdonították. Munkája nem csupán a hírlapírás tekintetében volt jelentős, hanem a népművelés területén is. Nem az akkori néplapok

³⁷ Ez a tény később előnyére vált, mivel a hatóságok könnyebben engedélyezték számára a lap szerkesztését.

³⁸ Magyar írók élete és munkái [elektronikus dok.] / Szinnyei József. - Budapest : 2000.

³⁹ Első ilyen genreképe az Életképek-ben jelent meg 1844-ben „*Egy estve a debreczeni színházban*” címmel.

⁴⁰ Pákh Albert (1823-1867). In: V.U., 1867. 7. sz. 73. p.

⁴¹ Emlékbeszéd Pákh Albert felett (Gyulai Páltól.) In: V. U., 1870. 46. sz. 586. p.

⁴² Pákh Albert síremléke. In: V. U., 1870. 46. sz. 585. p.

szerkesztési elvét követte, és igyekezett elkerülni egy olyan enciklopédiai lap szerkesztését, amely kizárólag a művelt olvasók számára készül. Ahogy a lap programjában is megfogalmazta, nem kívánt fölényeskedni az alacsonyabb rétegek olvasóival sem. Sikerült elveit egy középútra hozni, ahol a nép tájékozódási szükségleteit kielégítve műveltségüket, ismereteiket folyamatosan gyarapítani lehet. Hogy mennyire sikerült az olvasókat eszmékben, megszólításban és a lap tematikájában megnyerni, egyértelműen mutatta az olvasói levelek áradata, és az előfizetők számának rohamos növekedése.

Pákh Albert 12 évig volt főszerkesztője a Vasárnapi Újságnak, mégis kevés cikket találunk az ő nevével, ugyanis tartotta magát a *Tízek Társaságának* fogadalmához, miszerint szépirodalmi munkát csak a „tízek könyvébe” írnak.⁴³ Névtelen cikkek azonban jelentek meg az ő tollából, s gyakran dolgozta át kevésbé gyakorlott, kezdő újságírók írásait, segítette őket témával, terelgette munkásságukban. Gondosan felügyelte, ellenőrizte a megjelenő írások tartalmát, hogy azok egyezzenek a lap programjával ízlésben, erkölcsben, hazafiságban. Minden igyekezetével a nemzeti szellemet kívánta ébren tartani, s erősíteni a hazafiságot a lelkekben.

Ebben a lapban jelentkezett először a „szerkesztői üzenetek” jellegű rovat, *Szerkesztői mondanivalók* címen, melyben Pákh Albert válaszolt a szerkesztőséghez beküldött nagyszámú olvasói levélre. Ahogy az olvasók száma növekedett, egyre több olvasó szerette volna kezdetleges írásait, próbálkozásait viszontlátni a lapban. Pákh Albert néhány sorban írta meg észrevételeit, kritikáit, már-már parodizálva a beküldőket. Az olvasók ezt annyira szórakoztatónak találták, hogy külön kiadványban történő megjelentetését javasolták. Gyulai Pál pedig erősen kritizálta ezeket az üzeneteket, szerinte csak a kiadott, a lapban megjelenő lapokat lett volna szabad kritizálni.

Írásait javarészt év végi beszámolók formájában olvashatjuk, mikor is számvetést végzett a hátrahagyott évről, és kijelölte a következő év feladatait. Ezekben az írásokban nyílt alkalma közvetlenül szólni előfizetőihez, és soha nem mulasztott el köszönetet mondani az olvasóknak támogatásukért. A főszerkesztőként eltöltött tizedik évét Pákh „jutalomévének” nyilvánították, mivel Heckenast minden tizedik előfizetett példány után egy tiszteletpéldányt ajándékozott az előfizetőknek, Pákh Albertnek azt ígérte, hogy ha a lap megéri a tizedik évet, annak teljes bevételét neki ajánlja. „*A lap historiájához tartozik.*”⁴⁴

⁴³ Pákh Albert – Kakas Márton arcképcsarnokából. In: Írói arcképek / Jókai Mór. – Bp. : 1955. - 266-267. p.

⁴⁴ A Vasárnapi Újság jövő évi vagy is tizedik évfolyama ügyében. A magyar közönséghez. In: V. U., 1862. 50. sz. 597. p.

Pákh személye tehát alapvetően meghatározta a lap fejlődési irányát, kitartó, áldozatos munkájával megfelelő alapot teremtett mind a hatvannyolc évfolyamnak. Az ő érdeme a sajtótörténetileg egyedülállóan színvonalas szerkesztőgárda összeállítása, a szerkesztőségben folyó munka folyamatos felügyelete.

4.2. Nagy Miklós

4.2.1. Életútja

1840. május 30-án született Tordán. Középiskoláit Kolozsváron végezte, majd 1864-ben jogi végzettséget szerzett Pesten. Tanulóéveitől kezdve dolgozott a Vasárnapi Újságnál.

A magyar irodalmi élet egyik legismertebb emberének tartották. Bohém szokásai voltak, mindig írók, újságírók, közéleti emberek körében forgott. A Vasárnapi Újság szerkesztőségében családias légkört teremtett. Egész életét a szerkesztésnek szentelte, gyakran magánéletét hanyagolta munkája miatt. Nagyon sok barátja volt, akik becsülték okosságáért és szerénységéért. Határozott, de tapintatos szerkesztő volt, kinek nem voltak ellenségei, rosszakarói. Egyénisége kortársai, munkatársai visszaemlékezéseiből rajzolódik ki. Munkái mércéjének a maga szellemi színvonalát állította. Jóságát, békességét és óvatosságát már-már túlzásba vitte. Így ír róla Mikszáth Kálmán nyugalomba vonulása után: *„Ha Nagy Miklóstra bízatik vala annak idején a világ teremtése, furcsa volna a képe. A héja nem csapna le a csirkére, a macskának nem volnának karmai, az énekesmadár nem enné meg a hernyókat, a hernyók nem ennék meg a fákat, szóval a világ talán jobb lenne egy ilyen berendezésben, de egy lap kétségkívül nem jobb ilyen lágy szívvel. Hogy Nagy Miklós így is jóvá tudta azt tenni, sőt hatalmas tekintélyre emelte, az mutatja legjobban szerkesztési talentumát.”*⁴⁵

Negyvenévnvi szerkesztés után, 1905-ben nyugalomba vonult, majd nem sokkal később, 1907-ben tragikus módon halt meg: öngyilkos lett. Ekkor derült ki, hogy nem tud szerkesztés nélkül élni, elvesztette lelki egyensúlyát.

4.2.2. Szerkesztői tevékenysége

Nagy Miklós egyetemi tanulmányainak éveiben már készített életrajzi és történeti dolgozatokat a Vasárnapi Újság számára, s miután Pákhnak feltűnt kiváló írói érzéke, gondos,

⁴⁵ Nagy Miklós. In: Emlékezések és tanulmányok / Mikszáth Kálmán. – Budapest : 1957. - 476-481. p.

lelkiismeretes munkája, 1863-ban belső munkatársává tette. Pákh Albert halála után, 1867. március 17-én vette át a főszerkesztői munkakört. Ekkor mindössze huszonhét éves volt. A szerkesztőség kétkedéssel fogadta a fiatal főszerkesztőt, Nagy Miklós azonban kiválóan megállta helyét. A lap Pákh szellemében élt tovább, erre gyakran hivatkoztak. Nagy Miklós nem készített új programot, hasonló elvekkel szerkesztette azt tovább. „(...) *gondosan megválogatott, irodalmi olvasmányt nyújtani a közönségnek, ízlését művészi képek bemutatásával fejleszteni; másik fő célja volt, hogy hű tükrre legyen a magyar közéletnek, tájékoztatást nyújtson a külföld közérdekű eseményeiről, szellemi és társadalmi mozgalmairól, s a közhasznú ismeretek terjesztésével hozzájáruljon a műveltség előbbre viteléhez.*”⁴⁶

Lelkiismeretes és kiváló munkájával tartalmilag és szemléletileg is átalakította a lapot, mely lépést tartott a párhuzamosan fejlődő olvasói igényekkel. A kiegyezés idején még politikai érdekű lapban hamar háttérbe szorult a közvetlen politizálás, mely már csak közvetve jelent meg később a bemutatandó személyek kiválasztásánál. A szerkesztői gárda nagy erővel igyekezett a kiegyezéssel szembeni nemzeti ellenállást erősíteni, a kiegyezés körüli években a cikkek nagy része alkalmat adott a politizálásra.⁴⁷

Nagy Miklós a legnagyobb hangsúlyt a közlemények eredeti voltára és a magyar tárgyú illusztrációkra, a hang és szellem szoliditására, valamint az irodalmi forma magyaros művészetére fektette. Tartalmát kibővítette, illusztrációit pedig mennyiségben és minőségben meggazdagította. Az ő idejében tértek át a fametszésről a cinkografikusan sokszorosított illusztrációkra. A Vasárnapi Újság a családi jellegű és magyar tárgyak tekintetében kiváló forrásul szolgált.

Kolozsvári református ember lévén, az Erdély iránti elkötelezettséget és a református lelkületet igyekezett a lapban tükröztetni, bár ügyelt rá, hogy az ne váljon felekezeti lappá. Igyekezett nagyobb teret engedni a protestáns íróknak, s azoknak, akik közelebb álltak a vidéki élethez.⁴⁸

A lap egyik leglelkiismeretesebb szerkesztője volt. Ha kétségei támadtak valamely cikk adatainak helyességével kapcsolatban, addig kereste a megfelelő szakembert, amíg meg nem találta. A cikkeket tervbe kerülésüktől kezdve gondozásába vette, javítgatta lankadatlan türelemmel, s valóban nem fért kétség az újságban megjelenő adatok hitelességéhez. Követte

⁴⁶ Nagy Miklós életrajza. In: V. U., 1905. 32. sz. 507-510. p.

⁴⁷ A nemesi értelmiség református színezetű lapja, a Vasárnapi Újság. In: A magyar sajtó története. II/2. 1867-1892. – Budapest : 1985. - 217-225. p.

⁴⁸ A legóvatosabb szerkesztő. Nagy Miklós emléke / Schöpflin Aladár. In: Tükrök, 1938. 5. sz. 377-380. p.

Pákh Albertnek azt a szerkesztési elvét, hogy a lapnak nemcsak az a fő érdeme, ami benne van, hanem az is, ami nem kerül bele. Nagyon ügyelt a cikkek értelmére, a nyelvhelyességre, a helyesírásra. Folytatta azt a gyakorlatot, hogy minden lapban megjelent egy-egy életrajz magyarokról vagy külföldiekről, kik már nem éltek, vagy még életükben kaptak valamilyen nagy kitüntetést. Nagy Miklós ezekben az életrajzokban nem engedett semmilyen túlzást az érdemek felsorolásában, elkerülte, hogy a cikk akár a jó ízlés határain túlmenjen, vagy az illető családjára nézve sértő dolgokat tartalmazzon. Gondossága következtében a Vasárnapi Újságra, mint tekintélyre, hivatkoztak a vitás esetekben. Tudta és jóváhagyása nélkül semmi nem került a lapba. Jellemét minden sor magán viselte. Jó barátságban volt a kor legkiválóbb íróival, *Jókaival*, *Vajda Jánossal*, politikusaival, *Tisza Kálmánnal*, *Szilágyi Dezsővel*, *Eötvös Károllyal*.⁴⁹ Szívesen közölte a Kisfaludy-társaság akkori tagjainak írásait, mert irodalmi ízlése nagyban megegyezett a Társaságéval. Azokat az írókat szerette, akik egyszerűen, tömören és világosan fogalmaztak. Szívesen támogatta a fiatal írótehetségek munkáinak megjelentetését. Ő maga soha nem publikálta írásait, kivéve a szerkesztői köszöntőket. Többnyire mások kéziratainak átdolgozását végezte. Úgy tartották, hogy „*Nagy Miklós lábbal szerkeszti lapjait*”, hiszen szerkesztői feladatköre rengeteg utánajárást igényelt. Utánajárt a képeknek, íróknak, biztatta őket, rendszeresen ellenőrizte, hogyan állnak a megígért cikkel. Munkája túlment a foglalkozás fogalmán, az hivatás volt, élete főműve, értelme.⁵⁰

Főmunkatársa volt *Szász Károly*⁵¹ 1867-től 1897-ig, az irodalmi és „más napi rovatok” vezetője. Belső munkatársai voltak: 1867-69-ben *Réthy Lajos*, *Törs Kálmán*, a nyolcvanas évek tekintélyes publicistája, országgyűlési képviselő, *Kazár Emil*, a magyar realiztikus novella egyik úttörője, *Szívós Béla*, népszerű falusias író, *Király Pál* nyelvész tanár, *Molecz Károly* segédszerkesztő, illusztrálásért felelős munkatárs, és 1898-tól *Schöpflin Aladár*. A lapban megjelenő verskritikákat több mint egy évtizeden át *Vargha Gyula* írta. A legnagyobb irodalmi tekintély *Gyulai Pál* volt a szívében. A munkatársak jelentős része szintén erdélyi származású volt.

A főlapon kívül a három melléklapot is ő szerkesztette, új melléklapokat alapított, a *Képes Néplapot* és társlapját, a *Világ-Krónikát*, valamint a *Politikai Újdonságok*

⁴⁹ Emlékezés a Vasárnapi Újságra. Megindulásának 80. évfordulója alkalmából / Schöpflin Aladár. In: Tükör, 1934. 3. sz. 26-28.p.

⁵⁰ Nagy Miklós. In: Emlékezések és tanulmányok / Mikszáth Kálmán. – Budapest : 1957. - 476-481. p.

⁵¹ (Nagyenyed, 1829. jún. 15. – Bp., 1905. okt. 15.): jeles költő, író, műfordító, az MTA tagja, ref. püspök. Cikkeket, költeményeket írt a V. U-nak: 1854-1901-ig 166 eredeti s fordított költeményét közölte a lap és -á-r aláírással 277 életrajzot írt; ezenkívül sok fordított regénye jelent meg e lapban.

mellékleteként elindította a *Magyar Gazda* című lapot, melyek a nép között a legelterjedtebb lapok közé tartoztak.⁵² A lap életének ezen szakaszában már nem volt annyira könnyű feladat megfelelni az olvasók igényeinek, mint kezdetben, amikor kevesen járatnak napilapot és külföldi újságokat. Az újonnan megjelenő laptípusok, a szűkebb területre korlátozódó szakfolyóiratok, a határozottabb programmal rendelkező lapok stabilabb olvasóközönséget tudtak maguk köré gyűjteni.

4.3. Hoitsy Pál

4.3.1. Életútja

1850. december 31-én született a pest megyei Vatyán. Politikus, publicista, országgyűlési képviselő, bölcsészdoktor és csillagász volt egy személyben. Bölcsészeti tanulmányait Pesten és Berlinben végezte. Tanári vizsgáit fizikából és mennyiségtanból tette, majd Jedlik Ányos egyetemi tanár mellett dolgozott fizikai asszisztensként. Egy ideig dolgozott a polai csillagvizsgálóban is. Politikai cikkeket írt az *Egyetértés*, a *Nemzeti Hírlap* és más lapok számára. A budapesti VIII. kerületi főreáliskola tanára volt. 1892-től 1910-ig a Függetlenségi Párt országgyűlési képviselője. Politikai elképzeléseit a sovinizmus és a hatalmi ábrándok jellemezték. A Munkapárt hatalomra jutása után visszavonult a politikai élettől, az Újságírók Nyugdíjgyesületének és az Otthon Körnek lett elnöke. 1927-től a felsőház tagja. Elsősorban csillagászati és meteorológiai témákban publikált.

Írói pályafutása kezdetén több lapnak írt szakmájába vágó dolgozatokat, majd a politika és az irodalom felé fordult. Munkatársa, később ideiglenesen felelős szerkesztője volt a *Függetlenségnek*, *Verhovay Gyula* lapjának. 1880-tól 1889-ig munkatársa és vezércikkírója az *Egyetértés* című lapnak.

1927. december 23-án hunyt el Budapesten. Kevés életrajzi adata ismeretes.⁵³

4.3.2. Szerkesztői tevékenysége

Hoitsy Pál Nagy Miklós nyugalomba vonulása után került a főszerkesztői munkakörbe. A lap egy ideig a Nagy Miklós szellemében élt tovább a közlemények, szerkesztési elvek tekintetében, de a századfordulót követő években tovább fejlődött

⁵² A Vasárnapi Újság mellékleteit a 7. fejezetben ismertetem részletesebben.

⁵³ Forrás: Magyar írók élete és munkái [elektronikus dok.] / Szinnyei József. - Budapest : 2000., Magyar életrajzi lexikon [elektronikus dok.] : 1000-1990 / főszerk. Kenyeres Ágnes. - Budapest : 2001.

kiállításban és szerkezetben. A tárgyalt témakörök skálája még szélesebb lett, egyre nagyobb figyelmet kaptak a külpolitikai beszámolók és a társadalmi-szociális kérdések, a technikai találmányok és műszaki szenzációk.⁵⁴

Főmunkatársa Mikszáth Kálmán volt, de Schöpflin Aladár⁵⁵ is jelentősen közreműködött a szerkesztésben. 1892-ben jelent meg első verse, 1894-ben rendes munkatárs, majd 1898-ban belföldmunkatárs lett a szerkesztőségben. Számos verset és novellát írt ide, később azonban főleg irodalmi és kritikai cikkeket írt, és az irodalmi rovatot vezette. Neki köszönhetően a lap kapcsolatba került a huszadik század eleji magyar irodalommal. Felismerte az új irodalmi nemzedék jelentőségét, az elsők között méltatta Ady Endre költészetét.⁵⁶

Keveset publikált a lapban, kizárólag természettudományi dolgozatokat, főként csillagászati témákban. A lap életének ebben a szakaszában attól a kevés szépirodalmi publikációtól eltekintve már szinte csak képes tudósításokat közölt aktuális hazai eseményekről, ezzel megteremtve a modern fotóriportot. A szépirodalmi közlések között jelentek meg az aktuálpolitikai események fotói, kommentár nélkül, egyedül a kép azonosítására szolgáló leírás jelent meg. Egyre ritkábban jelentkezett az *Életrajzok* rovat. A tartalom nagy része fotó volt, műtárgyakról, a vidéki életről, magyarországi politikusokról.

Nagy Miklós halála után a Vasárnapi Újság fokozatosan veszített népszerűségéből, az olvasók a határozottabb arculatú lapokhoz pártoltak át.⁵⁷ Hoitsy Pál már nem rendelkezett az elődeihez hasonló szerkesztői ambíciókkal. A lap fejlődését a háború akasztotta meg. A világháborút kirobbantó, az osztrák trónörökös ellen elkövetett merényletről csupán képes beszámolót közölt a lap 1914. júliusában,⁵⁸ a következő számban pedig egy rendkívül hosszú, hét oldalas képösszeállítást közöltek Ferenc Ferdinánd temetéséről.⁵⁹ A háborús események nyomán követése ezzel kezdetét vette. Új rovat jelentkezett *A háború napjai* címmel.⁶⁰ A háború éveiben a tartalom színvonala gyengült. Kizárólag képekben számoltak be a hazai

⁵⁴ A fotográfia megjelenése a magyar sajtóban / Demeter Zsuzsa. In: Fotóművészet, 1998. 1-2. sz. 106-115. p.

⁵⁵ (Maniga, 1872. okt. 4. – Bp., 1950. aug. 8.): kritikus, irodalomtörténész, író, műfordító, Kossuth-díjas.

Pályáját 1898-ban a Vasárnapi Újság munkatársaként kezdte. A Nyugatnak kezdetől fogva munkatársa, egyik vezető kritikusa volt. Jelentős része volt Ady, Móricz és mások elismertetésében. Sikereket aratott szépirodalmi tevékenységével is, ezeknél azonban jelentősebbek irodalomtörténeti és esztétikai művei. Jelentősebb művei: a Magyar Színművészeti Lexikon szerkesztése (I – IV., Bp., 1929 – 31), Magyar írók (Bp., 1917), A magyar irodalom története a XX. században (Bp., 1939),

⁵⁶ Magyar Irodalmi Lexikon / főszerk. Benedek Marcell. – Budapest : 1965. - 3. köt. - 500. p.

⁵⁷ Magyar Irodalmi Lexikon / főszerk. Benedek Marcell. – Budapest : 1965. - 3. köt. - 500. p.

⁵⁸ V. U., 1914. 27. sz. 525-529. p., 534-535. p.

⁵⁹ V. U., 1914. 28. sz. 545. p., 548-551. p.

⁶⁰ A Vasárnapi Újság rovatait a 6. fejezetben ismertetem részletesebben.

aktuális eseményekről, úgy mint a politikusokról, a miniszterekről, a háborút követően az új kormány megalakulásáról és a forradalomról. Csak elvétve jelentek szöveges tudósítások a háborúról, többnyire *Háborús hullámok* és *Eredmények-kilátások* címmel.

1919 áprilisától kezdve már csak kéthetente jelent meg a lap.⁶¹ A utolsó három évfolyam így alig 24 számból áll. Eltűntek a szerkesztői cikkek, levelek. A trianoni szerződés hatályba lépése után minden egyes számban megtalálhatók a következő vastagon szedett sorok: „*Hiszek egy Istenben, Hiszek egy hazában, Hiszek egy isteni örök igazságban, Hiszek Magyarország feltámadásában. Ámen*” és „*Csonka Magyarország – nem ország, Egész Magyarország mennyország*”.

1921. december 25-én adták ki az utolsó számot, előzetes bejelentés, szerkesztői levél nélkül; méltatlan véget ért a 68 évfolyamon keresztül megjelenő Vasárnapi Újság.

⁶¹ 1919. ápr. 13. 66. évf. 14-15.sz.

5. Tipográfia

5.1. Illusztrálás

A Vasárnapi Újság a folyóirat-illusztrálás magyarországi úttörője volt.⁶² Indulásától kezdve nagy hangsúlyt fektetett a legújabb grafikai technikák felfedezésére, alkalmazására, így a technikai újításoknak megfelelően az illusztrációk is folyamatosan fejlődtek. Hatvannyolc évfolyamos életútja alatt felmutatta az illusztrálás valamennyi korabeli formáját. Három nagyobb szakaszt különíthetünk el: a lap indulásakor kizárólag fametszeteket közölt, majd fokozatosan kerültek a rajzok és festmények mellé fényképek is, végül a *kliséről* nyomtatott fényképek kiszorították az előző típusokat.

Elsősorban történeti, történelmi tárgyú cikkeihez közölt a Vasárnapi Újság képeket, illusztrációkat, s ezek rendre folytatásokban közölt cikk-sorozatokat alkottak. Rendszeresen jelentettek meg történelmi, művészeti és aktuálpolitikai arcképcsarnokokat. Az első ilyen képcsarnok Esztergom főpapjait mutatta be 1856-ban,⁶³ az utolsó pedig a forradalmi kormányzótanács tagjait 1919-ben.⁶⁴

A folyóirat állandó metszői voltak *Rusz Károly, Pollák Zsigmond, Moreili Gusztáv, Braun Károly, Huszka Lajos, Rohn Alajos*, rajzolói *Lotz Károly és Vizkelety Béla, Keleti Gusztáv*, de alkalmanként *Gregus János, Székely Bertalan, Thán Mór, Munkácsy Mihály, Zichy Mihály, Mészöly Géza, Feszty Árpád* képeivel is találkozhatunk. Olykor Jókai Mór is megcsillogtatta rajzolói tehetségét.⁶⁵ Sőt itt jelent meg a közismert rajz Arany Jánosról, amelyet Petőfi Sándor készített.⁶⁶ Alkalmanként neves festőink újonnan elkészült képei is átkerültek a fa nyomódúcra. Moletz Károly (1867-1929) volt az úgynevezett képszerkesztő, aki a lapba kerülő rajzokat, metszeteket, képeket ellenőrizte, válogatta.

5.1.1. Fametszés

A Vasárnapi Újságban 1884-ig kizárólag fametszetek⁶⁷ kerültek közlésre. Kezdetben lipcsei fametszők végezték az illusztrátori munkát, az ábrák nagy részét más lapokból vették

⁶² Az 1848-ban Kassán megjelenő *Ábrázolt Folyóirat* című lap tekinthető az első illusztrált hetilapnak.

⁶³ Esztergom főpapjai. In: V. U., 1856. 35. sz. 305. p.

⁶⁴ A forradalmi kormányzótanács tagjai. In: V. U., 1919. 14-15. sz. 157. 160-161. p.

⁶⁵ Vörösmarty laka Nyéken = V. U. - 1856. júl.6. 3. évf. 27.sz. 229. p.

⁶⁶ Petőfi Sándor rajza Aranyról. In: V. U., 1882. 44.sz. 699. p.

⁶⁷ Más néven xilográfia. Már a tizedik században is alkalmazott technika Kínában. A kezdetben körte- vagy birsalmafa alkalmazását felváltotta puszpángfa használata. Ezen a falapon vésők segítségével különböző

át, vagy külföldről hozatták a dúcokat, de az 1854. évi 6. számtól kezdve már itthoni művészek képeivel is találkozhatunk lapjain.

A *Vasárnapi Újság* fametszetei úgynevezett színező fakszimile metszetek. A képek némely részét fakszimile-módra, pontosan a rajz szerint metszették, más részeit pedig többé-kevésbé homogén tónusrészletekre bontották. Az ábrák a szövegbe illesztve, középre tördelve, lekerekített sarokkal jelentek meg.

A képek többnyire portrét, tájképet, városképet, épületet vagy népviseletet ábrázolnak, a metszetek alapjául rajzok és festmények szolgáltak, és 1857-ben már megjelenik az első hírkép is, amely egy svájci vasúti építkezésen történt balesetről szóló három oldalas cikket illusztrált, majdnem két teljes oldalon.⁶⁸ Ezek a képek természetesen még fotóról készült metszetek formájában kerültek a lapba. A kezdetben nyolc oldalon megjelenő hetilap egy, legfeljebb két kép megjelenését tette lehetővé, általában a címlapon. 1855-ben jelent meg az első hatalmas, kétoldalas metszet,⁶⁹ s ettől kezdve mind gyakrabban fordultak elő metszetek a címlapon kívül is.

5.1.2. Réz- és egyéb metszetek

A réz- és acélmetszetes technika megjelenésével egy lemezről már akár húszezer lenyomatot is lehetett készíteni. Mivel a lap már az első évben 12 oldalásra bővült, lehetővé vált az illusztrációk számának növelése is, ez 1860-as évektől már öt-hat képet is jelentett. Rendszeressé váltak az aktuális eseményekről készült metszetek is, ami a mai fotóriport korabeli megfelelőjének tekinthető. Az 1850-es évek második felében még találhatunk dúsan díszített keretbe ágyazott metszeteket is, montázs jellegű kompozíciót, amelyek általában az ünnepi különszámokban jelentek meg, mint „ajándék”, és egyre gyakrabban jelentek meg metszetek az egyes rovatok fejléceként, vagy a szépirodalmi művek címeiként.

5.1.3. Fénykép alapján készült képek

Ezeknek a képeknek az előállításában technikailag a klisé eredeti példánya a fénykép lett. A fametszőknek továbbra is lehetősége volt finomítani, alakítani az ábrákat.

vastagságú és sűrűségű vonalakkal lehetett az árnyalatokat kialakítani. Ezt a falapot nevezték matrize-lapnak, s erről másolták az ólomból vagy rézből *klisé*t.

⁶⁸ A hauensteini alagut beszakadása. In: V. U., 1857. 31.sz. 304-305. p.

⁶⁹ A nagy iparmű tárlat palotája Párisban. In: V. U., 1855. 24. sz. 188-189. p.

1864 februárjában került közlésre az első, fotográfia alapján készült fametszetes kép.⁷⁰ A Vasárnapi Újság élen járt abban is, hogy az 1884. évi 48. számában már megjelentette az első olyan fotót, amelyet „közvetlenül” nyomtattak.⁷¹ Az egy lapban megjelenő képek száma elérte a 25-30 darabot. Az első világháború kitöréséig a fényképeknek még nem sikerült a metszetes képeket teljesen háttérbe szorítani, s a képeknek mindössze harmada volt fotó. Utána azonban a címdalton kizárólag egy nagyalakú, mutatós fénykép szerepelt, s az egész lap tartalmának felét a fényképek adták.

A Vasárnapi Ujsag cikkeiben is igyekezett rendszeresen figyelemmel kísérni a fotográfia fejlődését és a legújabb műszaki eszközöket, újdonságokat. A *Hirdetések* és a *Mi ujsag?* Rovatban is gyakran szerepelt a fényképezés. Megjelentek a fényképészek hirdetései is.⁷²

A 1857-től kezdve a bekötött évfolyamok elején található mutatóban az illusztrációk felsorolása már három és fél oldal terjedelemben jelent meg. A következő kategóriákat különítették el: *Arcképek* (külön *hazaiak* és *külföldiek*), *Műtárgyak*, *Táj- és útiképek*, *épületrajzok* (külön *hazaiak* és *külföldiek*), *Természettudomány, ipar, gazdaság, Népviseletek, genreképek, Időszerű illusztrációk*, és a legterjedelmesebb kategória a *Háború* volt. Ekkorra ugyanis megszűnt a Politikai Újdonságok melléklet, így itt kaptak helyet a haditudósítások is.

5.2. Címfej

A fejléc grafikájával is igyekeztek az újság „képes néplap” programjára utalni. A *biedermeier*⁷³ stílusban készült címfejen a lap indulásakor középen nőalak, Pannónia trónolt, a térdére támasztott magyar címerrel, melyben később a lap száma lett feltüntetve. Kétoldalt szalagok és indák között, tetején gólyákkal és galambokkal két kunyhó állt. Az egyik kunyhóban fiatal földműves legény pipázva, bor mellett, a másikban idősebb gazda vagy táblabíró kávé mellett olvassa az újságot.⁷⁴ Ez 1876-ban megváltozik: mindkét férfi mellé odaállítják az asszonyt, a fiatalabbik mellé a gyermeket is, ami a szerkesztők

⁷⁰ „Képek a hazai népeletből: XXXVIII. Mohácsi népviselet. – (Fénykép után.)” In: V. U., 1864. 7. sz. 65. p.

⁷¹ Az első tűzpróba. In: V. U., 1884. 48.sz. 769. p.

⁷² A fotográfia megjelenése a magyar sajtóban / Demeter Zsuzsa. In: Fotóművészet, 1998. 1-2. sz. 107. p.

⁷³ A XIX. század első felének stílusirányzata - a romantika és a klasszicizmus kispolgári változata, legjellemzőbb vonása az érzelmes intimitás.

⁷⁴ Függelék: 1. ábra.

olvasóközönséget bővítő szándékát jelzi, Pannónia trónja pedig átkerült a Lánchíd szomszédságába.⁷⁵

5.3. A lap szerkezete

A kezdeti kéthasábos tördelést 1863-ben módosították háromhasábosra, majd a hetvenes években további változtatásokat eszközöltek. A lap „egy nagy negyedréti iven” azaz 8 oldalnyi terjedelemben indult, az első négy év alatt 12, majd 16 oldalra bővült.

A címlapi portré, körülvéve a jellemrajz szövegével, a középső oldalakat megtöltő gazdag illusztráció és az utolsó oldalakat megtöltő rövid hírek szinte változatlan formában jelentek meg az indulástól a lap megszűnéséig. A fotók térhódításával egyidejűleg a tördelés is megváltozott, a legtöbb illusztráció a középső oldalakon helyezkedett el, itt kaptak helyet a kiállítások, képzőművészeti tárlatok, város- és természeti képek. A megszorodó fotóriportok folyamatosan szorították ki az írásos tudósításokat.

A technikai újításokat folyamatosan alkalmazták a lapnál, az így egyre szebb papíron és mutatósabb betűtípussal, formátumában is egyre növe jelent meg. A Vasárnapi Újság összterjedelme a bekötött évfolyamokkal teljes fennállása alatt 8-10 ezer ív körüli, ez 4-500 átlagos terjedelmű könyvek felel meg.⁷⁶

⁷⁵ Függelék: 1. ábra.

⁷⁶ Szirmok egy hosszú életű lap fájáról. A Vasárnapi Újság (1854-1921) történetéből / Sonnevend Péter. In: Többszólalás a könyvtárban : írások a könyvtár-és az irodalomtudomány köréből / szerk. Kővágó Sarolta és Paál László, Kaposvár, Kaposvári Egyetem Csokonai Vitéz Mihály Pedagógiai Főiskolai Kar, Kaposvári Egyetem Művészeti Főiskolai Kar : 2005. - 134. p.

6. Rovatok

A Vasárnapi Újság a cikkeit a lehető legszélesebb területekről közölte, s ezek elkülönítésére rovatokat hozott létre, ám egy rovat számonként általában egy cikket tartalmazott. A rovatok összetételéről, sokféleségéről, részletes tartalmáról a bekötött évfolyamok elején található tartalomjegyzék, mutató ad átfogó képet. Az első évfolyam a következő rovatokat tartalmazta: *Értekezések, elmélkedések, Költemények, Elbeszélések, Történeti rajzok, Ipar-, művészet-, gazdaszat-, természettudomány, Táj- és népismertetések, Életírások, jellemrajzok, Irodalmi ismertetések és viták, Háztartás, házi orvos, Fontosabb apró cikkek, Fametszvények (magyarázó leírásokkal)*. Ez a felépítés később sem változott, csak az egyes rovatok összetétele alakult át a következőképpen: *Regények, elbeszélések, genreképek, Költemények, Élet-és jellemrajzok, Történelem, régészet és rokontárgyúak, Hazai táj- és néprajzok, közintézetek, népszokások, műtárgyak, Általános nép- és országismertető, Természettudomány, ipar, kereskedelem, Tárcacikkek, napi érdekű közlemények*.

A Vasárnapi Újság csak másod- vagy harmadsorban volt szépirodalmi lap. A hetilapok enciklopédikus típusába tartozott: ebből adódik a lap tartalmának vegyes összetétele. Ismeretterjesztő írásai között akadnak külföldi lapokból, jelesebb szakmunkákból átvett fordítások, átdolgozások, a szépirodalom terén azonban a magyar művek kizárólagos elsőbbséget kaptak.

Szépirodalmi anyaga egy novella vagy egy-egy vers volt, illetve egy eredeti és egy idegenből fordított folytatásos regényrészlet. Az „*Irodalom és művészet*” rovat inkább híreket közölt, mint kritikákat, de a rovat elején jelentek meg rövid, szigorú, de jóindulatú kritikák név nélkül. Valójában ezeket, a szerkesztői üzenetekkel együtt Vargha Gyula írta. A rovat szerkesztésében Schöpflin Aladár követte.

A *Tárház* rovat nem szerepelt minden számban; akkor jelent meg, mikor kisebb hírekből több is összegyűlt, s ezeket több kategóriában közölték, úgy mint iskolai, művészeti, irodalmi ügyek, vidéki hírek. Állandó rovat volt a *Nemzeti Színház*, melyben rendszeresen beszámoltak az előadásokról, egyéb történésekről.

Az *Élet- és jellemrajzok* rovat a magyar közélet bemutatását szolgálta. Ahogy a politikai harc egyre erősebbé vált, felére esett vissza a politikusokat bemutató portrék száma. A kiegyezés után a lap feladta a kizárólagos magyar orientációját, s egyre gyakrabban

mutatott be külföldi személyeket is.⁷⁷ A többi rovatot illetően is megfigyelhető az a szemléletváltás, miszerint a lap kilépett az ellenzéki politizálásból, s figyelmét egyre gyakrabban fordította a nyugat-európai eszmék és irányzatok felé. A két legfontosabb külpolitikai esemény az 1870-71-es években a porosz-francia háború és a párizsi kommün volt.

A Vasárnapi Újság minden évben közölt beszámolókat a külföldi magyar egyesületek működéséről, az ott élő magyarok sorsáról. Egy-egy rovata anyag-összeállításával az eljövendő szaklapok számára szolgáltatott követésre érdemes példát. Számos levelezés jelent meg Magyarországon kétszáz különböző területéről, ezzel is szolgálva a vidékiek érdekeinek.

A lap igyekezett bemutatni a legújabb technikai vívmányokat, az itt megjelenő természettudományi, műszaki és civilizációs újdonságok gyűjteménye ma már kuriózum. Az *Elmélkedések* rovat közgazdasági témákat bontogatott. Gyakran jelentek meg társadalmi kérdésekkel foglalkozó cikkek, melyek akkoriban foglalkoztatták a közvéleményt, úgy mint a nők helyzete, egyenjogúsága, szocialista törekvések, munkásmozgalmak, gyermeknevelés. *György Aladár*, a sokoldalú pedagógus, képzőművészeti, művelődéstörténeti és etnográfiai író számos hasznos írásával gazdagította a lapot.⁷⁸

Először itt jelenik meg a már többször említett „szerkesztő üzenetek” rovat, melyet kezdetben Jókai és Pákh közösen írtak. Az első években ezekből a szerkesztői válaszokból kitűnt, milyen nagy erővel kívánták kordában tartani a műveltségi tárgyú vitákat, helyreigazítani és rendre utasítani a kötekedő olvasókat. Jókai, az első számtól kezdve főszerkesztő, a szerkesztőség oszlopos tagja, 1856-ban egy új rovatot hozott létre, amit a közönség „*Kakas Márton levele*” néven ismert meg. Egy, a szerkesztőhöz intézett levélben mutatta be magát, terveit. „*Nem kevesebb az én szándékom, mint a „Vasárnapi újság”hoz állandó színházi tudósítónak beszégetni.*”⁷⁹ Álnéve mellett személye sokáig titokban maradt. Tréfás tájékoztató cikkeket, beszámolókat írt. Rovatából bontakoztak ki a később általa szerkesztett *Üstökös* című folyóirat tervei. Heckenast méltányolta Jókai ötletét, és évi

⁷⁷ A nemesi értelmiség református színezetű lapja, a Vasárnapi Újság. In: A magyar sajtó története. II/2. 1867-1892. – Budapest : 1985. - 217-225. p.

⁷⁸ A nemesi értelmiség református színezetű lapja, a Vasárnapi Újság. In: A magyar sajtó története. II/2. 1867-1892. – Budapest : 1985. - 217-225. p.

⁷⁹ Kakas Márton a színházban. In: V. U., 1856. 22. sz. 189. p.

ezerkétszáz forintot ajánlott fel neki,⁸⁰ hogy minden számban jelenjen meg pár sor a rovatban⁸¹.

Az I. világháború kirobbanása után indult *A háború napjai* című rovat, 1914. augusztus 16-án, a következő sorokkal: „(Ebben a rovatban mai számunktól fogva napról-napra rendszeresen és a legnagyobb gondossággal összeállítjuk a háború eseményeit; kellő kritikával, csak azokat, a melyeket a következmények hitelesnek igazoltak. Olvasóinknak azzal ajánljuk figyelmébe új rovatunkat, hogy mintegy a háború naplóját adjuk benne, emlékeztetőt az egyes eseményekre, melyek közül sok a sokféle hívek között elhomályosodik az ember emlékezetében. Hétről-hétre folytatva a háború teljes és hiteles krónikája fog e rovatból kialakulni.)”⁸² Kezdetben hat-nyolc sorban, majd 20-30 sorban közvetítették tömör, tárgyilagos cikkekben a harcterek napi történéseit. A rovat a háború négy éve alatt folyamatosan jelen volt a lapban. 1918. november 13-án az utolsó feljegyzés ez volt: „A kormány a Nemzeti Tanácssal, a munkás- és a katonatanácssal egyetértésben kezébe veszi a közhatalom fölötti teljes rendelkezést, és nagyarányú intézkedéseket tesz a közrend és a közbiztonság érdekében, valamint a harcterekről hazaözönlő kezdő katonaság ellátása, hazaszállítása és esetleges kihágásainak megakadályozása érdekében. Az olasz harctéren csapataink a megkötött fegyverszünet alapján beszüntették az ellenségeskedést. A háború ezzel ránk nézve véget ért.”⁸³ A rovat indulásával egyidőben a *Halálozások* rovatban megjelentek a harctereken hősi halált halt férfiak nevei.

A *Hirdetések* rovat helye, összetétele gyakran, szinte laponként változott. Igyekeztek a hellyel takarékoskodni, ezért ez a rovat nem minden számban jelent meg, máshol három oldalt kapott. Próbálták külön mellékletben megjelentetni, végül mégis megmaradt az utolsó oldalak tartalmaként. A hirdetések tartalma együtt változott az olvasóközönség összetételével, hiszen kezdetben főként jószágok, termények és egyéb gazdasági kellékek voltak terítéken, a századforduló környékén a legtöbb hirdetés orvosságok, gyógyászati segédeszközök és kozmetikumok, ruházati cikkek reklámozásáról szólt. Ebben a rovatban kapott helyet a heti naptár, a vízállásjelentés, és egyéb hasznos tájékoztatások, valamint a Heckenast vállalat

⁸⁰ Honoráriumra havi 200 forintot utalt ki a kiadó. Ebből 50-50 forint Pákhót és Jókait, a többi a munkatársakat illette. 10–15 forintot kapott az első időszakban egy-egy elbeszélés írója.

⁸¹ Jókai Mór élete és kora / Mikszáth Kálmán. In: Mikszáth Kálmán összes művei ; 18. Regények és nagyobb elbeszélések : 1905-1906. - Kritikai kiad. - Budapest : 1960. - 193. p.

⁸² *A háború napjai*. In: V. U., 1914. 33. sz. 653. p.

⁸³ *A háború napjai*. In: V. U., 1918. 45. sz. 631. p.

könyvismertetői, előfizetési felhívásai. Az illusztrálás elterjedésével egyre több képes hirdetés jelent meg. Az utolsó oldalakon kaptak helyet különböző rejtvények, játékok.

7. Melléklapok

Ahogy a tartalmában és közölnivalójában gyarapodott a lap, a kiadó melléklapokat indított el, hogy a főlap felszabadulhasson az eredeti programhoz kevésbé kapcsolódó témáktól. Az első ilyen melléklap a *Politikai Újdonságok* volt 1855. január 10-től kezdve. Erről így írt Jókai az indulásakor: „Kell, hogy a szegényebb ember is megtudhassa hiteles sorokból a valót, nem szóbeszédből s költött dolgokat a világ állása felől. Ezt a „Politikai újdonságok” fogják szolgáltatni.”⁸⁴ A melléklapot Pálffy Albert szerkesztette. Rendszeresen melléklettel jelent meg, mint például az „Országgyűlési Beszédvár”. A lap a heti politikai összefoglaló mellett elsősorban az ipar és a kereskedelem érdekeit képviselte elsősorban. Vezércikkeit Bérczy Károly majd Vajda János⁸⁵ írta. Évekig az egyetlen politikai hetilap volt, és külön is elő lehetett rá fizetni. A *Politikai Újdonságok* 1905-ig jelent meg. Nagy Miklós idején a *Magyar Gazda* című mezőgazdasági és kertészeti melléklettel bővült, ami 1873-tól 1876-ig, majd 1893-tól 1904-ig jelent meg.

Képes néplap című hetilap indult mellékletként 1873-tól 1919-ig, hogy a tartalomban olyannyira meggazdagodott lap nem zárja ki olvasói köréből a kevésbé művelt réteget, amely számára eredetileg indult. Az alcíme *Mulattató és tanulságos újság a magyar nép számára* volt.

A „keleten kitört háború” indította el a *Háboru-Krónika* című mellékletet 1877. május 10-től, majd ugyanez *Világ-Krónika* néven jelent meg 1879-től 1917-ig.

A Vasárnapi Újság Nagy Miklós főszerkesztősége idején, félhavi füzetekben is megjelent *Képes Folyóirat* címmel 1887-től 1910-ig, 1895-ben *Regénytár* heti melléklettel bővült a főlap, ez 1906-ig jelent meg. Ez folytatásos regények, hosszabb elbeszélések egy-egy részletét közölte egy számon belül, és apróhirdetéseket is tartalmazott.

A nagyobb egyházi ünnepek alkalmával különkiadásban jelent meg a lap, egy számon belül, de mégis attól elkülönítve közöltek egy nagy díszes metszetet, egy szépirodalmi elbeszélést vagy néhány ünnepi gondolatot.

⁸⁴ Uj év kezdetén. In: V. U., 1855. jan. 7. 2. évf. 1. sz.

⁸⁵ (Pest, 1829. máj. 8. – Bp., 1897. jan. 17.): a 19. század második felének jelentős költője, publicista. 1870-től haláláig a Vasárnapi Újságban és melléklapjában, a *Politikai Újdonságok*ban jelent meg legtöbb írása.

Összegzés

A lap művelődéstörténeti és társadalomtudományi jelentősége

A Vasárnapi Újság legnagyobb erényeként annak népnevelő hatását és a magyar irodalmi élet felvirágoztatását kell megemlíteni. A szabadságharc bukása után elhallgattak az alkotók, újságírók, az olvasóközönség pedig elfordult a művelődés eme formájától. A Vasárnapi Újság többet tett a közművelésért, mint bármelyik más magyar folyóirat. Egy vállalatban egyesítette a korbéli szellemi élet legnagyobb alakjait, a kultúra halhatatlan nagyköveteit, és új lendületet adott az irodalmi élet felvirágzásának. Az abszolutizmus korának meggyötört magyarja hitet, erőt, életkedvet meríthetett a *Vasárnapi Újság* számaiból. Olyan nagyszámú és széles rétegekből álló olvasóközönséget teremtett, amilyenre korábban, s talán azóta sem találni példát. Közművelődési lapjaink közül a Vasárnapi Újság terjesztette ki figyelmét módszeresen a legnagyobb területre. Gyakran szólaltak meg lapjain egyetemi tanárok, tudósok is. Társadalomtudományi közlendői többnyire jobbak a természettudományiaknál.

Bázist teremtett a nyomdokain induló ismeretterjesztő, szakmai és tudományos lapoknak, olvasóközönséget nevelve számukra.⁸⁶ Amíg a Vasárnapi Újság indulásakor mindössze nyolc lap és folyóirat létezett Magyarországon, négy év múlva már 48 lap működött, számos hasonló programmal megjelenő, de kevésbé sikeres folyóirat, vagy szűkebb tudományterületre korlátozva, úgy mint például élclapok, szépirodalmi, szakmai folyóiratok.

A Vasárnapi Újság a maga sajátos programjával jelentős hiányt pótolta a magyar sajtóorgánumok között, amikor az iskola és népművelés fejlődése új igényeket támasztott, hiszen szellemes, ugyanakkor rendkívül szórakoztató olvasmányt nyújtott. Erősítette a közönség szellemét, tágította a nép látókörét, javított a vesztes nép szabadságharc utáni kedélyén, visszahozta a művelődésnek ezt az eszközét a sajtóban. Az olvasóközönségben kifejtett áldásos népnevelő hatása minden kétséget kizár. Kapcsolódási pontot teremtett a vidék és a főváros között. Ismertette a kor kiváló művészeinek munkáit. Az olvasókat hozzászólásra, gondolkodásra, kutatásra biztatta. Erre szolgáltak a felhívások, alkotói pályázatok.

⁸⁶ A Vasárnapi Újság (1854-1921) / Miklóssy János. In: A magyar sajtó története. II/1. 1848-1867. – Budapest : 1985. - 453. p.

A magyar történelem közel hét évtizedének hiteles krónikáját nyújtotta, hű tükre volt a magyar társadalom fejlődésének. A magyar szellemi kincsek, javak leggazdagabb tárházát kínálta lapjain. Gazdag útmutatást adott a főváros és vidék intézményeiről, emlékeiről, alkotásairól, s nincs olyan eseménye az irodalmi és művészeti életnek, melyről ne lett volna részletes, megbízható és hiteles feljegyzése. A Vasárnapi Újságot az első számoktól kezdve azon az elven készítették és állították össze, hogy később a legmegbízhatóbb, hasznos forrás legyen történétírók számára, akik ennek az időszaknak irodalmi, társadalmi, színházi, művészeti vagy politikai viszonyairól írni kívántak. Kiválóan alkalmas volt történelmi kutatásokra.

Akár a legkisebb községek, intézmények történetének egy-egy szakasza is részletesen nyomom követhető az egyes lapszámokból. Debrecen városából például szorgalmas levelezők adtak hírt a legfrissebb eseményekről, a szerkesztőség mindig nagy érdeklődéssel fogadta a beszámolókat, és szívesen közölte azokat. Így követhető nyomom a színház létrejötte, a főtér burkolatának kiépítése, a vasút létrejötte, a református egyházi élet, a társadalmi események és népszokások részletes ismertetése.

Nevezetes akciókat is indítottak. Egyik ilyen volt a Petőfi halála körülményeinek kiderítésére indított vizsgálat, mely később irodalomtörténeti fontosságra tett szert.⁸⁷ Megszólaltatták a segesvári csata összes olyan tanúját, akik Petőfit ismerték, hogy véget vessenek a találgatásoknak, hogy miként halt meg⁸⁸. Rendszeresen szerveztek pénzgyűjtő akciókat egyletek, magánszemélyek, bajba jutott községek számára, bár 1858-ban a sajtóhatóság engedélyhez kötötte az adakozási felhívások, pénzgyűjtő akciók megjelentetését.

A Vasárnapi Újság és a magyar irodalom

Alig van jeles magyar íróink közül olyan, aki legalább egyszer ne írt volna a lapba. Fiatal írók és költők számára teremtett lehetőséget pályájuk elindítására, széles körű ismertség megszerzésére. Számptalan eszközzel próbálta aktivizálni olvasóit, gyarapítani az írói gárdát. Az egyik módja ennek a pályázati felhívás volt, amit különböző témákban adtak ki az első években. Felhívás jelent meg szépirodalmi mű készítésére vagy természettudományos, ismeretterjesztő tanulmány írására, előre megadott témákban. A pályázatokat nagy

⁸⁷ Emlékezés a Vasárnapi Újságra. Megindulásának 80. évfordulója alkalmából / Schöpflin Aladár. In: Tükör, 1934. 3. sz. 26-28.p.

⁸⁸ Petőfi életrajza ügyében. In: V. U., 1862. 4. sz. 45. p.

érdeklődéssel fogadták az olvasók, és nagyszámú dolgozatot küldtek be. A jutalom, természetesen a nyertes pályamű közlése mellett, 10-20 arany volt. Az első nyertes pályamű 1855-ben került közlésre. Akit a szerkesztőség kiválónak talált, alkalmi vagy rendszeres munkatársául fogadott. Az olvasók hamar felismerték a Vasárnapi Újságban való publikálás előnyeit, és levelek, kéziratok százaival halmozták el a szerkesztőséget hétről-hétre. Elsősorban bírálatot, kritikát vártak az irodalomban jártas, művelt szerkesztőktől, s nem ritkán azok megjelentetését követelték. Főként ezeken az olvasói leveleken alapult a nevezetes, sokat emlegetett *Szerkesztői mondanivalók* rovat, melyben annyi kezdő költőt tett csúffá Pákh.

A lapban megjelenő szépirodalmi közlemények nagy része magyar írók tollából származott. Irodalmi nagyjaink közül sokan a Vasárnapi Újságban publikálták műveiket első ízben. *Jókai*, az első főmunkatárs, minden évben írt egy novellát a lap számára, néhány alkalommal regényt is. *Baksay Sándor* jóformán ebben a lapban publikálta összes művét. *Szász Károly*, aki belső munkatárs volt, verseket, műfordításokat írt, azonkívül rengeteg cikket, életrajzot, kritikát írt. *Mikszáth Kálmán* csaknem pályája elejétől fogva dolgozott Nagy Miklós mellett, később főmunkatárs lett. Ennek a lapnak írta a *Noszty fiú esete Tóth Marival* című regényét, a *Vén gazember-t*, az *Akli Miklós-t* és számtalan cikket, karcolatot, jellemrajzot. *Arany*, *Tompa*, *Vajda János*, *Jókai*, *Gyulai* neve mellett ott szerepel *Lévay*, *Sárosi Gyula*, *Tóth Kálmán*, *Lisznyai*, *Thaly Kálmán*, *P. Szathmáry Károly*, illetve *Hory Farkas*, *Virághalmi Ferenc*, *Kossa Gusztáv*, *Szakáll Lajos* verse és elbeszélése is.⁸⁹ Minden évben megünnepezték Petőfi valamilyen évfordulóját, s közölték költeményeit, leveleit. Közöltek fordításokat *Goethe*, *Schiller*, *Lenau*, *Longfellow* és *Whitman* műveiből is. A hetvenes években már a közölt művek fele idegen szerzőtől származott, legtöbbször Dickenstől és Jules Vernétől közöltek teljes regényt vagy részleteket.⁹⁰

A Vasárnapi Újság hatvannyolc évfolyama az egyik legváltozatosabb irodalmi albumot kínálja lapjain, felmutatva a kor legjelentősebb íróinak, költőinek munkáit.

⁸⁹ Emlékezés a Vasárnapi Újságra. Megindulásának 80. évfordulója alkalmából / Schöpflin Aladár. In: Tükör, 1934. 3. sz. 26-28.p.

⁹⁰ A nemesi értelmiség református színezetű lapja, a Vasárnapi Újság. In: A magyar sajtó története. II/2. 1867-1892. – Budapest : 1985. - 217-225. p.

Irodalomjegyzék

Könyvek:

1. A magyar sajtó története / főszerk. Szabolcsi Miklós. - Budapest : 1979-1985. - 2/1. kötet, 1848-1867 / szerk. Kosáry Domokos és Németh G. Béla. - 1985. - 676 p. - 2/2. köt., 1867-1892 / szerk. Kosáry Domokos és Németh G. Béla. - 1985. - 551 p.
2. *A magyar sajtó története* / Kókay György. – Budapest : 1994.
3. *A magyar sajtó története 1.* / Buzinkay Géza. – Budapest : 2005-
4. *A magyar sajtótörténet irodalmának válogatott bibliográfiája (1705-1945)* / szerk. József Farkas, Magyar Újságírók Országos Szövetsége: 1972.
5. *Fejezetek a magyar sajtó történetéből* / Vitéz Ferenc. – Debrecen : 2000.
6. *Nagy Miklós*. In: Emlékezések és tanulmányok / Mikszáth Kálmán. – Budapest : 1957.
7. *Sajtótörténet, sajtóismeret* / Fülöp Géza. Budapest : 1988.
8. *Szirmok egy hosszú életű lap fájáról. A Vasárnapi Újság (1854-1921) történetéből* / Sonnevend Péter. In: Többszólamúság a könyvtárban : írások a könyvtár-és az irodalomtudomány köréből / szerk. Kővágó Sarolta és Paál László. - Kaposvár : 2005.

Folyóiratok:

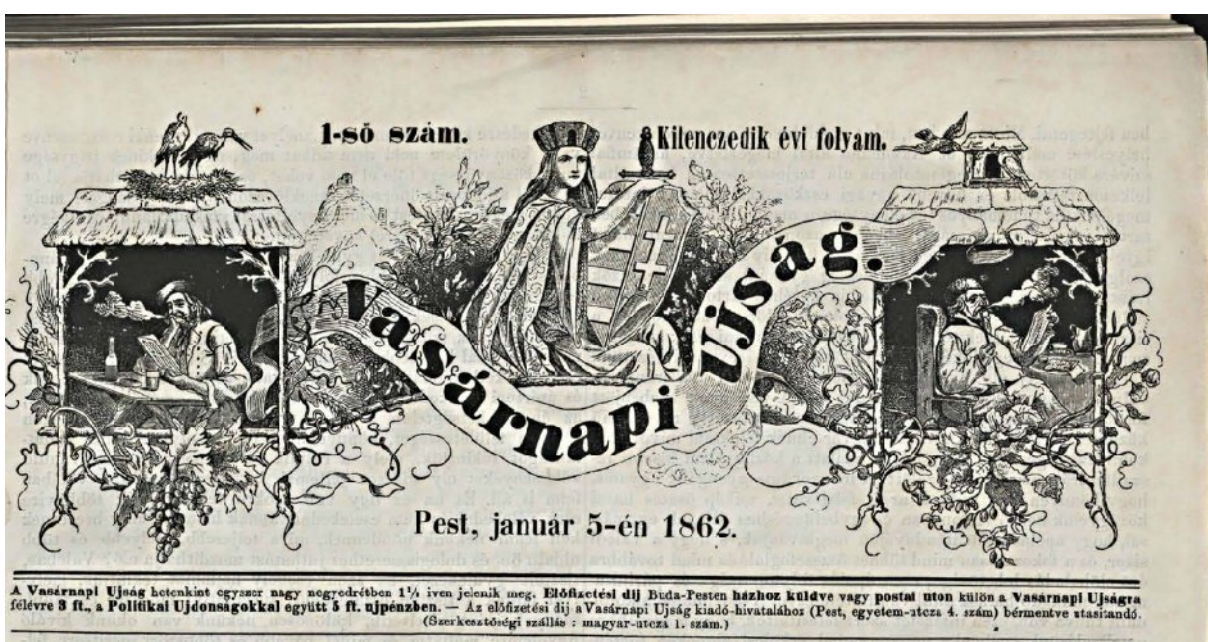
1. *A legóvatosabb szerkesztő. Nagy Miklós emléke* / Schöpflin Aladár. In: Tükör, 1938. 5. sz. 377-380. p.
2. *A Vasárnapi Újság és a fotográfia kapcsolata* / Baki Péter, Nánási László. In: Magyar Média. - 2000. 1. sz. - 14. p.
URL: <http://www.fotoklikk.hu/cikk/baki-peter-vasarnapi-ujsg-es-fotografia-kapcsolata>
3. *Az a szépséges időszak sajtó!* / Kocsy Anikó. In: Könyv, könyvtár, könyvtáros, 2001. 6. sz. 25-35. p.
4. *Emlékezés a Vasárnapi Újságra. Megindulásának 80. évfordulója alkalmából* / Schöpflin Aladár. In: Tükör, 1934. 3. sz. 26-28. p.
5. *Pákh Albert levelei Kazinczy Gáborhoz* / Abafi Lajos In: Figyelő 1886. 305-309 p.

Internetes források:

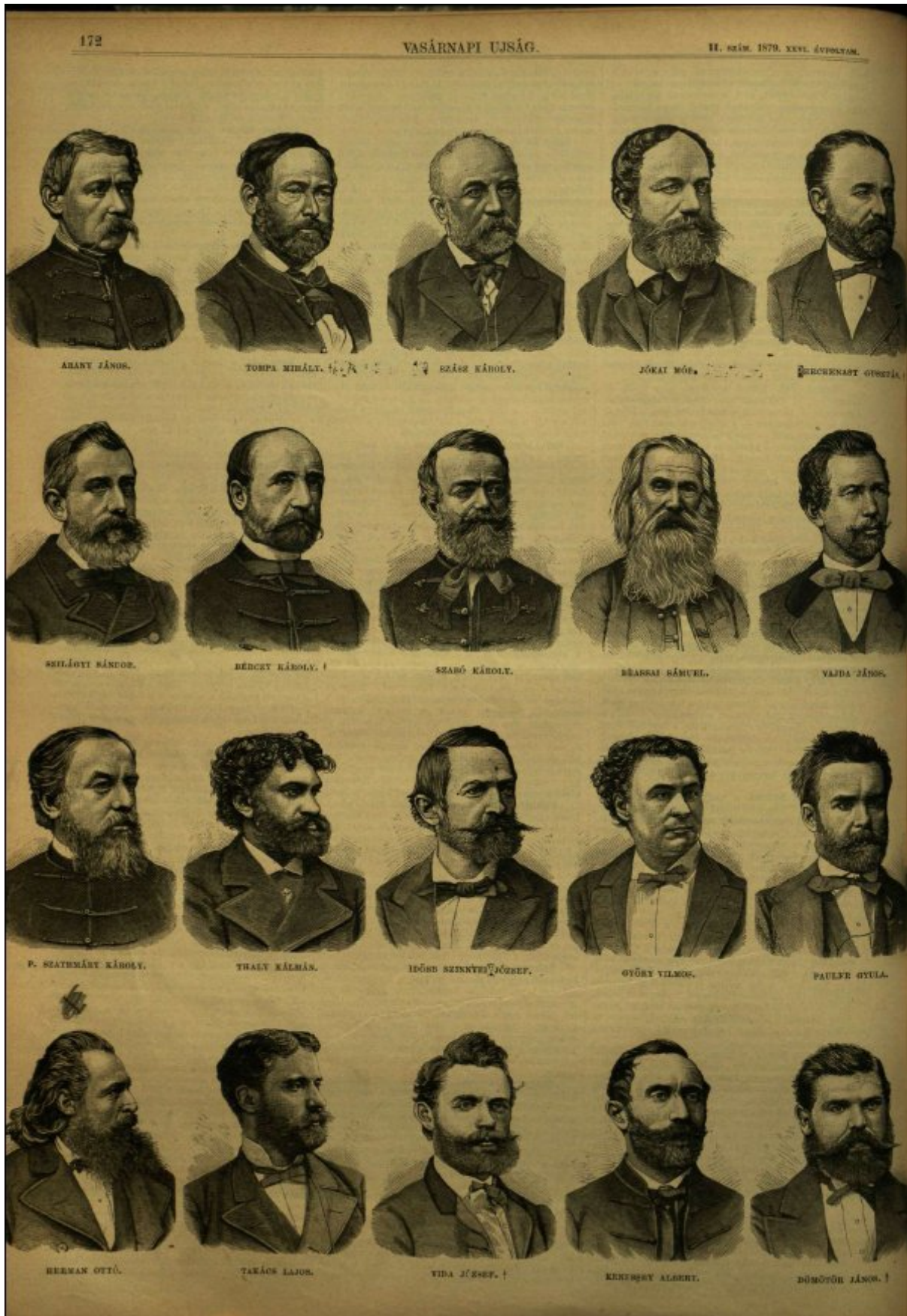
1. Magyar életrajzi lexikon [elektronikus dokumentum] 1000-1990 / főszerk. Kenyeres Ágnes. – Budapest : 2001.
URL: <http://www.mek.oszk.hu/00300/00355/index.phtml>
2. Magyar írók élete és munkái [elektronikus dokumentum] / Szinnyei József. – Budapest : 2000.
URL: <http://www.mek.oszk.hu/03600/03630/index.phtml>
3. Vasárnapi Ujság / Arcanum Adatbázis Kft.; felelős szerkesztő Pákh Albert. – Digitalizált időszak kiadvány. – Országos Széchényi Könyvtár, 1854-1900.
URL: <http://epa.oszk.hu/vu>

Függelék

1. ábra: A lap címfejének változatai, megjelenésük időrendi sorrendjében

2. ábra: A Vasárnapi Újság dolgozótársai

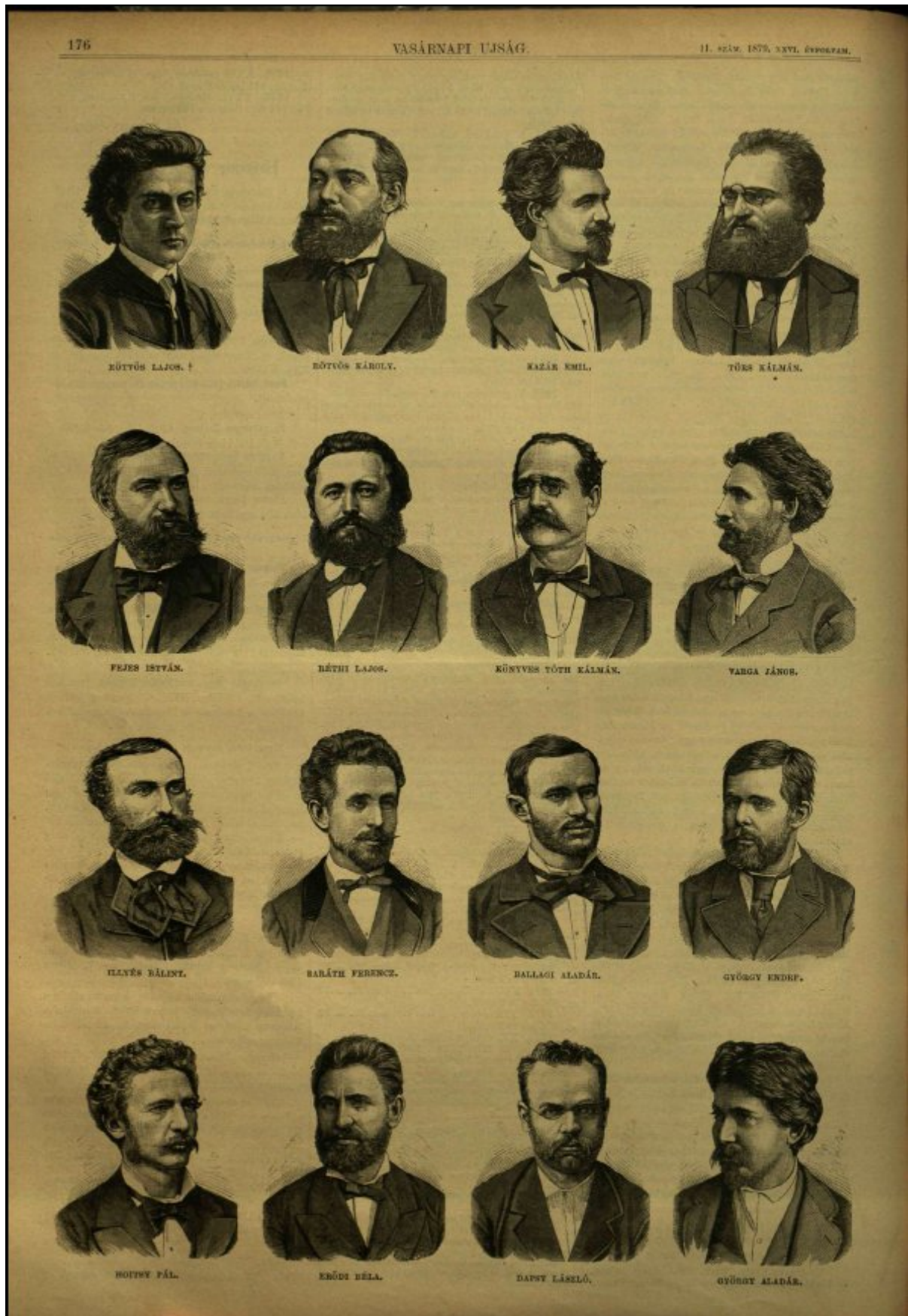
(Forrás: Id. Szinnyei József: A Vasárnapi Újság dolgozótársai. In: V. U., 1879. márc. 16. 11. sz. 172. p.)

3. ábra: A Vasárnapi Újság dolgozótársai

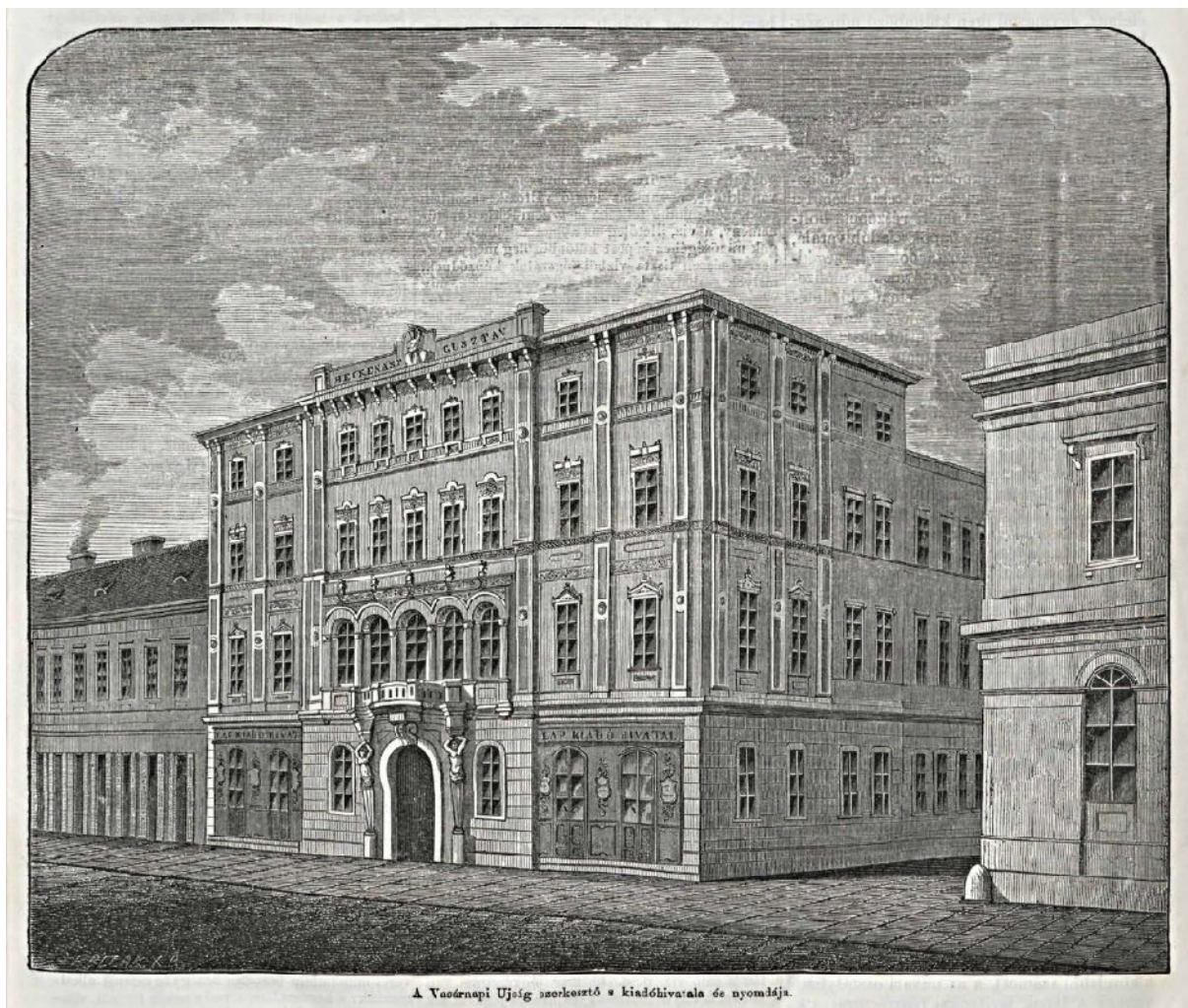
(Forrás: Id. Szinnyei József: A Vasárnapi Újság dolgozótársai. In: V. U., 1879. márc. 16. 11. sz. 173. p.)

4. ábra: A Vasárnapi Újság dolgozótársai

(Forrás: Id. Szinnyei József: A Vasárnapi Újság dolgozótársai. = V. U. 1879. márc. 16. 11. sz. 176. p.)

5. ábra: A Heckenast vállalat épülete

(Forrás: Hol és miképen terem a Vasárnapi Újság / Pákh Albert. In: V. U., 1863. 1. sz. 5. p.)

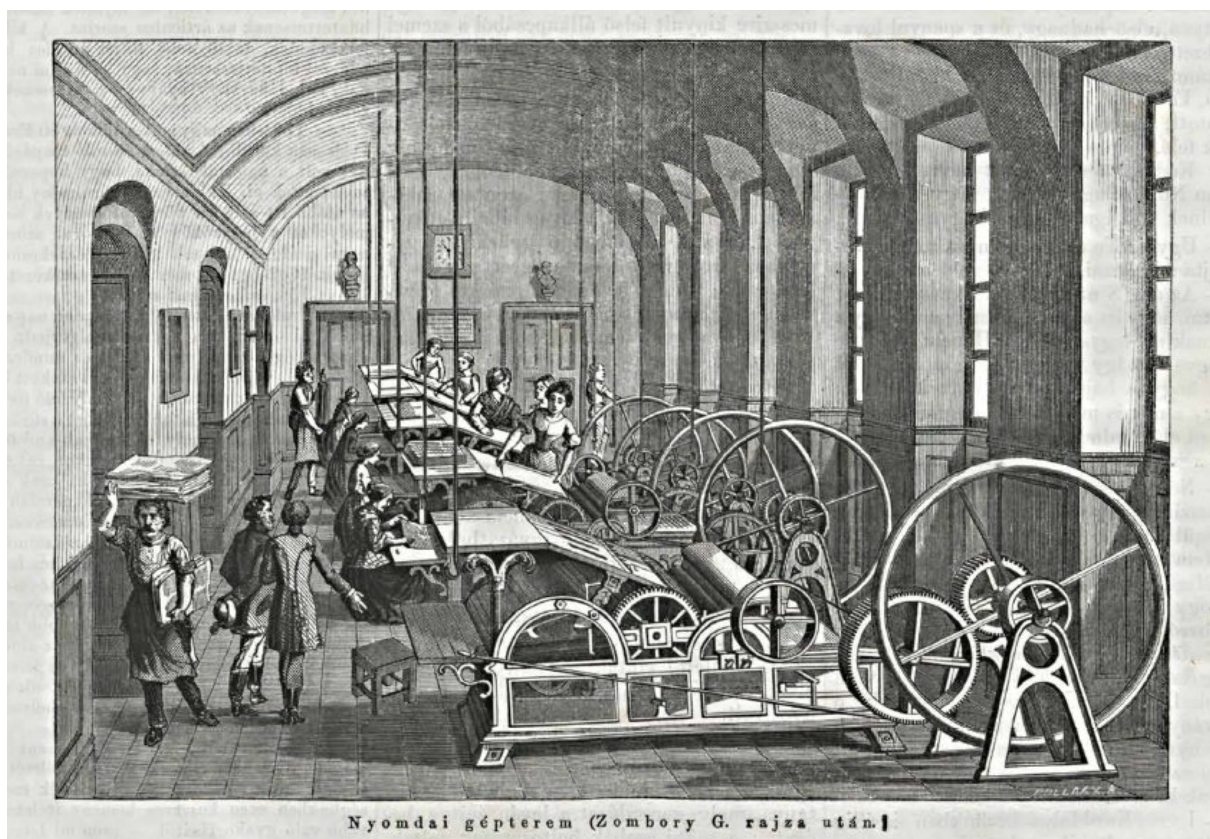
6. ábra: A Vasárnapi Újság szerkesztői irodája

A Vasárnapi Újság szerkesztői irodája.

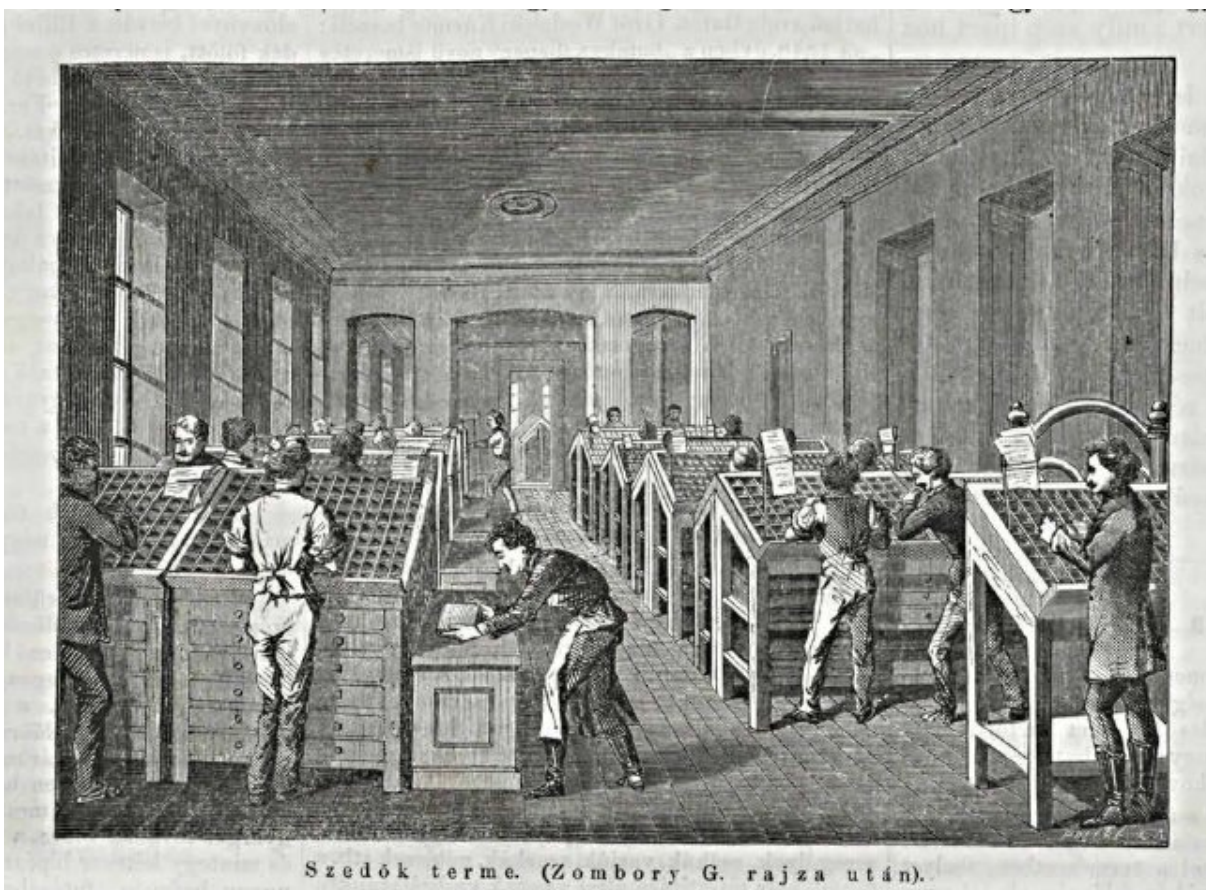
(Forrás: Hol és miképen terem a Vasárnapi Újság / Pákh Albert. In: V. U., 1863. 1. sz. 4. p.)

7. ábra: A nyomdai gépterem

(Forrás: Hol és miképen terem a Vasárnapi Újság / Pákh Albert. In: V. U., 1863. 2. sz. 16. p.)

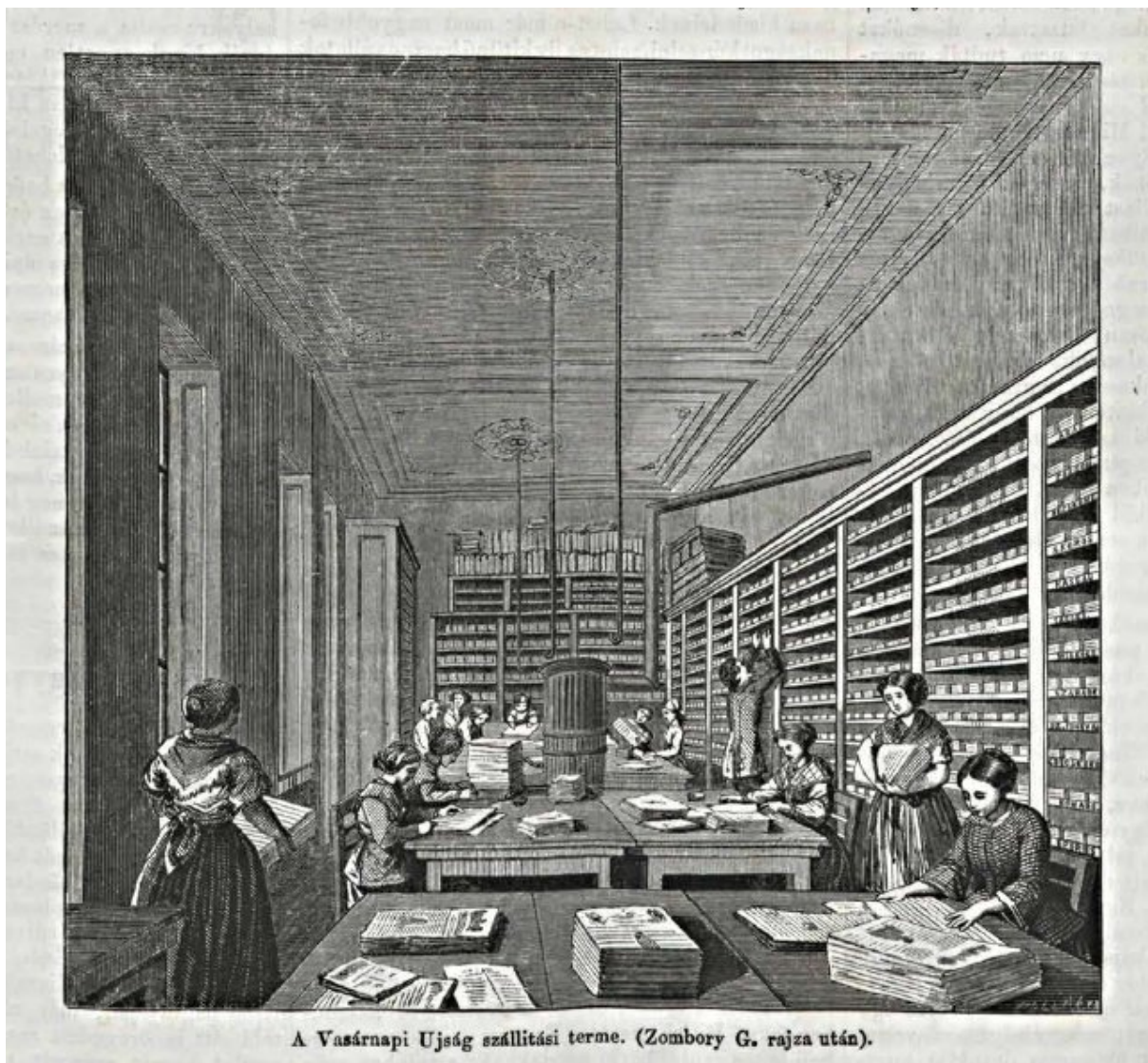
8. ábra: Szedők terme

Szedők terme. (Zombory G. rajza után).

(Forrás: Hol és miképen terem a Vasárnapi Újság / Pákh Albert. In: V. U., 1863. 2. sz. 17. p.)

9. ábra: A szállítási terem

A Vasárnapi Újság szállítási terme. (Zombory G. rajza után).

(Forrás: Hol és miképen terem a Vasárnapi Újság / Pákh Albert. In: V. U., 1863. 2. sz. 17. p.)

10. ábra: A Vasárnapi Újság lapjain megjelenő első fénykép

(Forrás: Az első tüzpróba. In: V. U., 1884. 48. sz. 769. p.)

11. ábra: Fénykép alapján készült életkép

(Forrás: Karácsony ünnepére. In: V. U., 1856. 51. sz.)

Köszönetnyilvánítás

Köszönetemet fejezem ki témavezetőmnek, Dr. Bényei Miklós Tanár Úrnak a szakdolgozat elkészítéséhez nyújtott segítségéért, értékes észrevételeiért, tanácsaiért.

Továbbá köszönettel tartozom a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár Folyóirat Osztályán dolgozó munkatársaknak és a családomnak a dolgozat elkészítéséhez nyújtott támogatásukért.